

Lamprecht, Arnošt

Fonologický vývoj na konci slova v deklinaci a konjugaci : formální morfologie klasické praslovanštiny

In: Lamprecht, Arnošt. *Praslovanština*. Vyd. 1. V Brně: Univerzita J.E. Purkyně, 1987, pp. 81-123

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/122228>

Access Date: 01. 12. 2024

Version: 20220831

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

5. FONOLOGICKÝ VÝVOJ NA KONCI SLOVA V DEKLINACI A KONJUGACI

Formální morfologie klasické praslovanštiny

5. V našich výkladech jsme sledovali základní vývojové tendence vokalického a konsonantického systému a pominuli jsme vývoj na konci slova, který pro celkovou přestavbu konsonantického a vokalického systému sice nemá velký význam, patří však k nejsložitějším a nejméně probádaným úsekům slovanského fonologického i morfologického vývoje.

5.1. OBECNÉ POZNÁMKY O DEKLINACI SUBSTANTIV

5.1. Některé výklady koncovek v deklinaci jsou jasné a nečiní potíže, proto jsme je zčásti již uvedli, srov. lit. *rankai* (dat. sg.) a psl. *ročě* nebo nom. sg. *ā*-kmenů *žena* a vokativ *ženā* > *ženo*. Rovněž v deklinaci *u*-kmenů můžeme snadno vysvětlit koncovky v nom. sg., akuz. sg., instr. sg., srov. nom. sg. *sūnus* > *synъ*, ak. sg. *sūnum* > *synъ*, instr. sg. *sūnumi* > *synъmь*. Nesnáze nečiní ani gen. sg. *o*-kmenů zakončený na *-a*, neboť je to od původu ablativní konc. *-ōd*, známá z lat. *lupō(d)*. Také koncovka vokativu *-e*, srov. stsl. *rabe*, *bože*, čes. *pane*, odpovídá přesně *-e* v jiných ide. jazycích, srov. lat. *domine* „pane“.

5.1.1. Velké potíže však působí nom. sg. *o*-kmenů *v^hlkъ*, jemuž odpovídá v ostatních ide. jazycích zakončení *-os*, srov. řec. *lukos*, v litevštině *-as*, srov. lit. *vilkas*. Podle běžných starších výkladů tu nastal obdobný vývoj jako v latině tj. *-os* > *-us* (dále *-ъ*), srov. lat. *lupos* > *lupus*. Podobně v akuzativu došlo ke změně *-om* > *-um* (> *-ъ*), srov. lat. *lupom* > *lupum*. V dnešní době, kdy počítáme s delabializací ide. *o* > *ā*, je výklad *os* > *us* méně přijatelný. Část lingvistů však uznává změnu *om* (*ām*) > *um* > *ъ*. Takové „ztemnění“ ještě plně nedelabializovaného krátkého *ā* před *m*, *n* je totiž možné, srov. pol. dial. *wołām* > *wołom* > *wołūm* > *wołum*. V nominativu by ze staršího **vilkos* vzniklo *vьlkās* (srov. lit. *vilkas*) a to by po odpadnutí konc. *-s* dalo *vьlkā* a nakonec patrně *vьlko*. Takový tvar by ovšem kolidoval s koncovkou neuter. Ale ani ta není bez obtíží. Ve většině ide. jazyků je tu *-om* (srov. lat. *-om* > *-um*, řec. *-on*) a to by mělo opět dávat *-ъ* (*om* > *um* > *ъ*). Naštěstí jsou některé jazyky, které tu nemají *-om*, nýbrž holý

kmen na pův. *-o* (kromě slovanštiny i chetitština a snad i pův. litevština), což je ve shodě s tím, že u ostatních neuter je v nom. sg. i akuz. sg. bezsufixové zakončení (srov. sti. *madhu* „med“, lat. *mare* „moře“, lat. *cornū* „roh“). U *o*-kmenů jde patrně o přenesení akuz. zakončení *-om* od maskulin k neutřům, a protože u ostatních neuter se akuzativ rovná nominativu, pak i do nominativu neuter. A. Erhart se o deklinaci neživotných, tj. neuter, vyslovuje takto: „*s* a *m* nehrály v primitivní deklinaci neživotných žádnou roli“ (čili existence nebo neexistence koncového *-m* tu nebyla závažná). U *s*-kmenových neuter (tj. s kmenem zakončeným na *-es/-os*) pův. zakončení *-os* se vyvíjelo takto: *-os* > *-ās* > *-ā* > *-o*, srov. *slovo* (gen. *slovese*). Kdybychom ovšem postaru předpokládali změnu *-os* > *-us* > *-ɔ*, činilo by opět potíže zakončení *s*-kmenů.

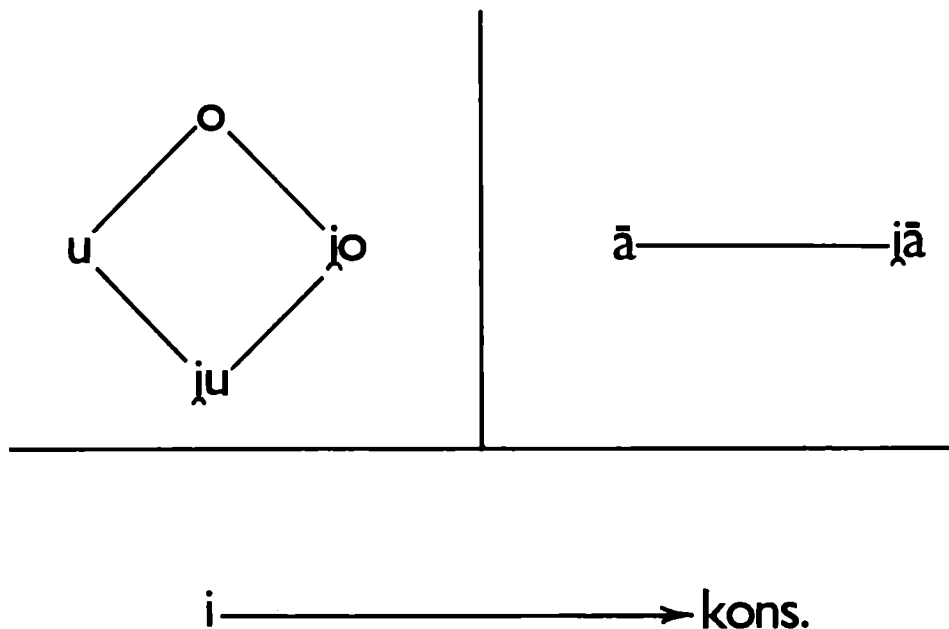
5.1.2. O. Hujer se proto kloní k názoru, že *-os* dalo *-o*, ale *-om* > *-um* > *-ɔ*. Koncovku u mužských jmen pak vykládá vlivem *u*-kmenů (*sūnus* > *synɔ*) a *ju*-kmenů (a s nimi splyvajících *jo*-kmenů), u nichž vznikla fonetickým vývojem konc. *-ɔ*, dále pak vlivem zájmen *sɔ* a *ɔ*, jejichž nominativy jsou **k'is* a **jis* (srov. lit. *šis* a *jis*). Morfologicky tu přispěl i vliv kategorie rodu. V akuzativu se u zájmen maskulina a neutra lišila, 4. sg. *tɔ* (< *tom*), *to* (< *tod*). Předpokládáme-li nyní i konc. *-o* u neuter (tj. nejen *slovo*, nýbrž i *město*), pak je Hujerův výklad ještě více podepřen.

Zdálo by se tedy, že problematický tvar *vbľkɔ* byl uspokojivě vysvětlen. Nicméně nedává spát lingvistům dodnes, jak o tom svědčí četné další pokusy o výklad.

5.1.3. Jedním z nejnovějších a nejsuverénnějších výkladů celé slovanské deklinace je výklad F. V. Mareše. Nepracuje se žádným „ztemňováním vokálů“ (typu *os* > *us*, *om* > *um*), neboť to je podle něho cizí praslovanskému fonologickému vývoji; to je pro období bezprostředně předcházející monoftongizaci diftongů nepochybně správné (neboť se tu jazyk zbavoval labializace, jak jsme sami ukázali), stejně jako nepředpokládá žádný vliv intonací na kvalitativní změny hlásek. Na druhé straně však pracuje se sonantami *N*, *R* (a také *Z*) jako předpokládanými nositeli mórické hodnoty slabiky a se svarabhaktickým vokálem *ə* s nulovou mórickou hodnotou, který však je přesto vokalickým nositelem slabiky. Tak se mu daří spolu s dalšími postulovanými fakty, např. přisouváním konc. *-s* v jistých deklináčních typech nebo kontaminacemi tvarů atd., vyložit bez obtíží všechny nejasné případy. Naší problematiky se např. týká vývoj akuz. sg. *o*-kmenů, srov. *-om* > *-on* > *-ān* > *-əN* > *-ɔ*. Při něm mórická hodnota prasl. *ān* přechází na sonantu *N* a vokál se mění na svarabhaktický *ə* s nulovou mórickou hodnotou; po odpadnutí *N* přechází mórická hodnota na vokál *ə* a ten se mění v jednomórový vysoký vokál *ɔ*. Obdobně předpokládá vývoj i u *u*-kmenové koncovky, tedy *-um* > *-un* > *-ɔn* > *-əN* > *-ɔ* (*synɔ*), kdežto v nom. sg. by pův. *sūnus* dalo *synɔ* pouhým odpadnutím koncového *-s* (a změnou *ū* > *y*, *u* > *ɔ*). Ovšem i při jeho výkladu se *-os* mění v *-ā* (> *-o*), a tedy vzniká v nom. sg. tvar *vbľkā* (> *vbľko*), odlišný od akuzativu *vbľkɔ*, a nahrazovaný pak tímto tvarem podle vzoru *u*-kmenů. Tedy hlavní nesnáž vyplývající z toho, že tu morfologickou náhradou vzniká morfo-

logicky nežádoucí homonymie akuzativu s nominativem (kterou je třeba opět řešit), v podstatě zůstává.

5.1.4. Podle F. V. Mareše už v praslovanském období byla kategorie kmenů významově téměř vyhaslá a nemusí být nikdy rozlišena. Dají se proto předpokládat vzájemné vlivy mezi jednotlivými kmeny. Mareš to znázorňuje tímto schématem:

5.1.4.1. Uvnitř těchto skupin si mohou kmeny vzájemně vypůjčovat koncovky. Vidíme to u *jo*-kmenů a *ju*-kmenů ve vokativu, srov. *mōžu*, kde převládla *ju*-kmenová koncovka, dále je to v severoslovanských dialektch v instr. sg. *o*-kmenů, *u*-kmenů, *jo*-kmenů a *ju*-kmenů, kde převládly konc. *u*-kmenové. Je-li kategorie kmenů v praslovanštině už téměř bezvýznamná (s výjimkou *r*-kmenů a *nt*-kmenů), můžeme předpokládat vzájemné vlivy nejen v období pozdně praslovanském, nýbrž už na počátku období, kdy vznikala klasická praslovanština, před provedením typicky praslovanských změn (např. delabializace $\bar{u} > y$ atd.). Vznikl-li tedy tvar *vil-kum* (ať už hláskoslovnou cestou $\bar{a}m > om > um$, což je změna v této rané době před úplnou delabializací docela dobře možná a některými badateli uznávaná a v pozdější historické době doložená, srov. už cit. pol. dial. *volām > volom > volūm > volum*, *zāmek > zomek > zūmek > zumek*, nebo morfologickým sblížením maskulin), pak podle *sūnus – sūnum – sūnumi* (instr. sg.) mohly vzniknout i tvary *vilkus – vilkum – vilkumi*, jejichž pokračováním jsou tvary

$v^b/k\bar{o}$ – $v^b/k\bar{o}$ – $v^b/k\bar{o}m\bar{b}$. Na jihoslovanském území instrumentální tvar *vilkumi* (> $v^b/k\bar{o}m\bar{b}$) buď vůbec nevznikl, nebo spíše byl později přetvořen podle obdobně znějícího dativu plur. na $v^b/k\bar{o}m\bar{b}$. Tvary $v^b/k\bar{o}m\bar{b}$, *rabom̄b* totiž vůbec nepředstavují pův. *o*-kmenové zakončení, jež znělo v ide. prajazyce $-\bar{o}$ (< $-oH$), srov. lit. $-u$ (*vilku*), véd. $-\bar{a}$, sthn. $-u$, lat. $-\bar{o}$, jež vzniklo ze staršího $-\bar{o}$ i $-\bar{o}d$ (ablat.). Spíše tu jde o kontaminaci *u*-kmenových a *o*-kmenových tvarů. Původní zakončení instr. $-\bar{o}$ je možná zachováno v adv. *vbčera*, a možná i csl. *mala (ne)* „málem ne“.

5.1.4.2 V předcházejícím výkladu jsme se soustředili na morfologický výklad jevu. Kdybychom přihlédlí i ke všem foneticko-fonologickým jevům, musili bychom pravděpodobně psát *sūnuš* (*s* po *i*, *u*, *r*, *k* bylo foneticky modifikováno, jak jsme uvedli v kapitole 3.2., a před předními vokály dalo pak *š*, srov. *myšb*, před zadními *ch*, srov. *vbrc̄h̄* proti lit. *viršus*). Podle *sūnuš* pak i *vilkuš*; rovněž v akuzativu bylo pravděpodobněji již *sūnuN* a *vilkuN*. Nepochybně tomu tak bylo v pozdějším období, kdy *syn̄N* (*s* volně vyznívajícím *N*) dalo *syn̄b*.

5.1.4.3. Podle toho, co jsme řekli, byla maskulina (před delabializací zadních vokálů) charakterizována v nom. sg. u vokalických deklinací konc. $-uš$ (*o*-kmeny a *u*-kmeny), $-juš$ (*ju*-kmeny a snad i některé *jo*-kmeny), $-jiš$ (*jo*-kmeny, srov. lit. *brolis*), $-iš$ (*i*-kmeny), kdežto většina neuter $-\bar{a}$, $-\bar{j}\bar{a}$. Obdobně tomu bylo u zájmen. Bylo tu *jiš* „*jb*“, *siš* „*sb*“ a analogicky podle nich (a akuzativu *tuN*) *tuš* „*t̄b*“, tedy *tuš vilkuš* „*t̄b v^b/k̄b*“. Kdybychom přijali za svůj Marešův výklad, pak by ztotožnění koncovek nastalo až v pozdějším období (po změně \bar{u} > *y*). Podle *v̄l̄k̄āN*, *syn̄āN* (srov. výše), což je vlastně *v̄l̄k̄āN*, *syn̄āN*, a podle nom. *syn̄āš* by vznikl i nom. sg. *v̄l̄k̄āš* (ten by podle našeho výkladu vznikl i z *vilkuš*). U zájmen by k akuzativu *t̄bN* (*t̄āN*) vznikl nominativ *t̄āš*, což by byla paralela k *jbN* – *jbš*. Zájmena *t̄b* – *ta* – *to* „ten, ta to“ by tedy v tomto období zněla *t̄āš* – *ta* – *tā* (ať už k vyrovnaní došlo dřívě, nebo později).

5.1.4.3.1. Předpokladem tvarů *vilkuš* – *vilkum* odpadá hlavní nesnáž všech dřívějších výkladů vyplývající z toho, že morfologickým procesem vzniká stav homonymie, který je opět morfologickými prostředky odstraňován. Obvykle totiž vznikají obdobné případy v důsledku zkřížení vývojových zákonitostí různých rovin jazykového systému, např. v důsledku vývoje foneticko-fonologického vznikl homonymní tvar a situace se řeší prostředky morfologie nebo syntaxe. Tak homonymie vzniklá v našem případě (1. *vilkuš* – 4. *vilkum* > 1. $v^b/k\bar{o}$ – 4. $v^b/k\bar{o}$) je odstraňována vznikem tzv. genitivu–akuzativu (čes. 1. *vlk*, 4. *vlka*), ovšem až v průběhu dalších staletí.

5.1.4.4. Pravděpodobnost tvarů *vilkuš* – *vilkum* je podporována i připomenutým již severoslovanským instrumentálem *v̄l̄k̄āmb* (< *vilkumi*), takže je tu paralelnost tří tvarů *vilkuš* – *vilkum* – *vilkumi*. U měkkých typů k tomu přistupuje i vokativ *mōžu* shodný se *synu*, jsou tu tedy shodné čtyři tvary ze sedmi. Morfologické oddalování maskulin a neuter je proto třeba položit do doby starší, než se obvykle předpokládá. Nevyskytují se např. v praslovanštině střední *u*-kmeny, a pokud takové byly, srov. **medu* „med“, přecházejí k maskulinům

(*meduš* > *medb*). *U*-kmeny a *ju*-kmeny se tak stávají typickým představitelem maskulin, a to v těch pádech, v nichž je rodové rozlišení maskulin a neuter obvyklé, tj. zejména v nom. sg. a akuz. sg. Předpokladem tvaru *vilkuš* je praslovanský tvar *vьlkъ* vyložen zcela uspokojivě a bez jakýchkoli potíží.

5.1.5. Podobně jako se v akuzativu původnější tvar *vilkom* (*vilkām*) změnil na *vilkum* a dal nakonec *vьlkъ*, tak i morfologicky shodný tvar gen. plur. v ide. prajazyce zakončený na *-om* dal do praslovanštiny (přes *-um*, *-uN*) nakonec *-ъ*, tj. *vьlkъ*, *rabъ*.

5.1.6. Výkladové nesnáze činí i některé akuzativy plurálu. U *i*-kmenů a *u*-kmenů je však výklad poměrně jednoduchý. U *i*-kmenů konc. *-ins* totiž dala velmi brzy *-iNs* (s volně vyznívajícím *N*), po zániku *s* vzniklo dlouhé vysoké nosové *i*, to se pak denazalizovalo, takže vznikly nakonec praslovanské tvary *gosti*, *kosti* (ve srovnání s gótským *gastins* a řec. *polins*). Podobně u *u*-kmenů koncové *-uns* (srov. *sūnuns*) dalo *-uNs* a potom dlouhé nosové *-u*, které se denazalizovalo na *-ū* a po delabializaci dalo *-y*, srov. *syny*.

U původního ide. *-ons* (baltoslovanského krátkého *-āns*) došlo před *n* k ztemnění vokálu *ā* na zavřené *o* a potom na *u*, takže vzniklo *-uns*. To se pak změnilo přes *-uNs* (pod. jako *-uNs* z pův. *sūnuns*) v koncové *-y*, srov. *vьlky*, *raby*. Vývoj „ztemnělého“ *ō* v *ū* > *y* dokumentují i slova *Rōma* > *R'yms* > *R'imъ*, *Tolmōna* > *Tālmynъ* > *Tolmin* atd., jak jsme uvedli výše (srov. 4.5.5.).

U *-āns* došlo ke zkrácení na *-āns* a to se vyvíjelo stejně jako *-āns* u *o*-kmenů přes *-uNs* na *-y*. (Litevština tu šla jiným směrem, tu nedošlo k splynutí s *o*-kmenovou koncovkou a *-ans* dalo *-as*, srov. *rankas*.)

U měkkých typů došlo u *-āns* k přehlásce v *-ens* [*-āns*], to pak dalo *-eNs* a po odpadnutí *s* dlouhé *-ēN*, které dalo buď nosové *-e* (na slovanském jihu), nebo tzv. třetí *-ě* (na slovanském severu), srov. *možę*, *dušę* v stsl., ale *možě*, *dušě* v severních praslovanských dialektech. F. V. Mareš by tu řekl, že třímórové *ēN* dalo jednak dvoumórové *e*, jednak dvoumórové *ě*.

5.1.7. Nesnáze činí i nom. plur. *ā*-kmenových a *īā*-kmenových substantiv. Tu se předpokládá ide. zakončení *-ās* (srov. lit. *rankos* < *rankās*); po odpadnutí koncového *s* by tu vznikla homonymie s nom. sg. Proto sem byla dosazena konc. akuzativu plur., takže máme *roky*, *ženy*, *dušę/dušě*. Obdobné potíže jsou i v gen. sg. *ā*-kmenů. Lit. *rankos* (< *rankās*) a starší lat. *-ās* (*patēr familiās*) rovněž předpokládají *-ās*, a tu by opět po odpadnutí *s* vznikla homonymie s nom. sg. Proto i sem se dostaly tvary na *-y*, *-e/ě*, srov. *roky*, *ženy*, *dušę/dušě*. Tu ovšem můžeme předpokládat i vliv *n*-kmenů. Slovo *voda* je v gótsčině a v litevštině *n*-kmen, srov. lit. *vanduo*, *vandens*, gót. *watō*, *watins*, rovněž *žena* je v gótsčině tzv. *ōn*-kmen, srov. gót. *qinō*, gen. *qinōns*. Z konc. *-ons* (*-āns*) by se vyvodily dobře koncovky *-y* i *-e/ě* jako v akuz. plur.

5.1.8. Poznámka. Slovo *voda* byl pův. indoevropský *r/n*-kmen (*-r* bylo v nom. a akuz. sg., *-n* v ostatních pádech, srov. chet. *wātar*, *wetenaš*). V některých jazycích pak zobecněl *r*-kmen, srov. angl. *water*, něm. *Wasser*, v jiných *n*-kmen, srov.

gót. *watō*, *watins*, lit. *vanduo*, *vandens*. Je proto možné, že i slovo *voda* v slovanštině pochází z *n*-kmenů, nominativní *-ā* vzniklo z ide. *-ō* (srov. gót. *watō*); *n*-kmenový původ se projevuje i v stč. *vodně* „bouře, vodní pohroma“, adj. *vodnatý* aj. Gót. *qinō* (*qinōns*) pak ukazuje na možnost *n*-kmenového původu i slovanského *žena*. Byly by tedy koncovky gen. sg. *ā-kmenů* a *jā-kmenů* vlastně koncovky *n*-kmenové (*-y*, *-ē/-ē*; potvrzuje to i nosové *-ę* v stsl., které by z *-jās* nemohlo vzniknout). O vývoji *-ās* > *-ōs* > *-ūs* > *-y*, který jsou ochotni někteří lingvisté předpokládat (ze slavistů ovšem málokdo), tu vůbec neuvažujeme (stejně jako jsme nepředpokládali vývoj *-os* > *-us*).

5.1.9. Nyní si všimněme akuz. sg. *ā-kmenů*. Stsl. a praslovanský tvar je tu *ženŏ*. Koncové ide. *-ām* s dlouhým otevřeným *ā* zůstalo v tomto případě bez jakékoli „ztemňování“ (na rozdíl od krátkého *-ām*), a to až do vzniku nosovek; *-ām* pak dalo *-aN* (s volně vyznívajícím *N*) a to se pak změnilo v nosové *-q*. (Rovněž litevština tu má *-q*, srov. akuz. *ranką*.) Toto *-q* se pak vyvíjelo jako *q* v jiných pozicích. V stsl. a ve většině praslovanských dialektů je za ně *-ŏ*, jak jsme uvedli při výkladech o nosovkách, srov. stsl. *rokoŏ*, *ženŏ*. U *jā-kmenů* se akuzativ *dušēm* [*dušām*] po změně dlouhého *ē* [*ā*] na *a* po měkkých konsonantech (*čē*, *šē*, *žē*, *jē* [*čä*, *šä*, *žä*, *jä*] > *ča*, *ša*, *ža*, *ja*) rovněž změnil na *-’aN* a *-’q*, tj. *dušq*, a potom ve většině praslovanských dialektů na *-’ŏ*, srov. *dušŏ*.

5.1.10. V zakončení *i*-kmenů v akuz. sg. byl vývoj obdobný jako u *u*-kmenů. Ide. *gostim* dalo *gāstbN* a ž něho po zániku konc. *-N* vzniklo *gostb* (obdobně v lit. je akuz. *naktį*, který odpovídá stsl. *noštb*). Stejný vývoj je i u *n*-kmenů mužských, srov. stsl. *kamenb* < *kamenbN* < **kamenim* (z ide. tvaru se sonantním *-m*).

5.1.11. Diftong *-ei* se jako uvnitř slova monoftongizoval na *-i*, srov. *synovi* < *sūnou-ei* (srov. i dat. *slovesi*, lat. dat. *generi* a sti. *janase*, v němž *-e* je z *-ei*), diftong *-ou* (*āu*) > *-u*, srov. gen. ide. **sūnous* (lit. *sūnaus*) > *synu* (konc. *-s* odpadlo). Diftong *-āi* (ide. *-oi*, *-ai*) dal většinou *-ē*, srov. lok. sg. **vilkoī* > *vĭlkāi* > *vĭlcē* (srov. sti. *vŕke*, kde *-e* je z *-oi*), v plur. pak z ide. **oisu* vzniklo slovanské *-ēchb*, srov. *vĭlcēchb* (sti. *vŕkešu*).

5.1.12. Koncové souhlásky odpadly, srov. psl. *sēmene* < *sēmenes* (lat. *sēminis*), *vĭlka* (*-a* < *-ōd*, srov. lat. *lupō* < *lupōd*), *mati* (srov. lit. *motė* a lat. *māter*, *-r* tu odpadlo ještě v protobaltském období) atd. Ostatní případy, tj. konc. *-ons*, *-ans*, *-uns*, *-ins*, kde odpadlo *-s*, jsme již uvedli.

5.2. ZÁKLADNÍ DEKLINAČNÍ PARADIGMATA

5.2.1. praslov.	ide. (předslov.)	lit.	sti.	gót.
Sg. 1. <i>synb</i>	<i>*sūn-u-s</i>	<i>sūnus</i>	<i>sūnuh</i>	<i>sunus</i>
2. <i>synu</i>	<i>*sūn-ou-s</i>	<i>sūnaus</i>	<i>sūnoh</i>	<i>sunāus</i>
3. <i>synovi</i>	<i>*sūn-ou-ei</i>	<i>sūmī</i>	<i>sūnave</i>	<i>sunāu</i>
4. <i>synb</i>	<i>*sūn-u-m</i>	<i>sumi</i>	<i>sūnum</i>	<i>sumu</i>

	5. <i>synu!</i>	* <i>sūn-ou!</i>	<i>sūnau!</i>	<i>sūnau!</i>	<i>sunáu!</i>
	6. <i>synu</i>	* <i>sū-ou-H</i>	<i>sūnuje</i>	<i>sūnau</i>	
	7. <i>synъmъ</i>	* <i>sūn-u-mi</i>	<i>sūnumi</i>	<i>sūnunā</i>	
Pl.	1. <i>synove</i>	* <i>sūn-ou-es</i>	<i>sūnūs</i>	<i>sūnavah</i>	<i>sunjus</i>
	2. <i>synovъ</i>	* <i>sūn-ou-om</i>	<i>sūnu</i>	<i>sūnūnām</i>	<i>suniwē</i>
	3. <i>synъmъ</i>	(* <i>sūn-u-mus</i>)	<i>sūnums</i>	<i>sūnubhyaḥ</i>	<i>sunum</i>
	4. <i>synu</i>	* <i>sūn-u-ns</i>	<i>sūnus</i>	<i>sūnūn</i>	<i>surains</i>
	6. <i>synъchъ</i>	(* <i>sūn-u-su</i>)	<i>sūmuse(-su)</i>	<i>sūnušu</i>	
	7. <i>synъmi</i>	(* <i>sūn-u-mis</i>)	<i>sūnumis</i>	<i>sūnubhiḥ</i>	
Du.	1.4. <i>synu</i>	* <i>sūn-ū</i> (< <i>-uH^w</i>)	<i>sūnū</i>	<i>sūnū</i>	
	2.6. <i>synovu</i>	(* <i>sūn-ou-ous</i>)		<i>sūnvoḥ</i>	
	3.7. <i>synъma</i>	(* <i>sūn-u-ma</i>)	<i>sūnum</i>	<i>sūnubhyām</i>	

Jak je vidět, je možno všechny praslovanské tvary *u*-kmenové deklinace dobře odvodit z indoevropského nebo předslavanského (baltoslovanského, protobaltského) stavu.

5.2.2. *O*-kmenové paradigma je poněkud složitější, protože tu předpokládáme, jak jsme uvedli dříve, silné vlivy *u*-kmenů. Uvádíme tu proto předpokládaný raně praslovanský stav (před palatalizacemi, delabializací, monoftongizacemi atd.).

	praslov.	raně psl.	ide.	
Sg.	1. <i>v^blkъ</i>	< * <i>vilkuš</i>	* <i>w^lk^w-o-s</i>	
	2. <i>v^blka</i>	< * <i>vilkā</i>	* <i>w^lk^w-ō-d</i> (abl.)	
	3. <i>v^blku</i>	< * <i>vilkāu</i>	* <i>w^lk^w-ōi</i> (<i>o-ei</i>)	
	4. <i>v^blkъ</i>	< * <i>vilikum</i>	* <i>w^lk^w-o-m</i>	
	5. <i>v^blče</i>	< * <i>vilke</i>	* <i>w^lk^w-e</i>	
	6. <i>v^blcě</i>	< * <i>vilkāi</i>	(* <i>w^lk^w-o-i</i>)	
	7. <i>v^blkъmъ</i> /	< * <i>vilkumi</i> /	* <i>w^lk^w-ō</i> (< <i>-oH</i>)	
	<i>/v^blkomъ</i>	< * <i>vilkāmi</i>		
	lit.	sti.	gót.	lat.
	1. <i>vilkas</i>	<i>v^rkaḥ</i>	<i>wulf^s</i>	<i>lupus</i>
	2. <i>vilko</i>	<i>v^rkāt</i> (abl.)	<i>wulfis</i>	<i>lupōd</i> (abl.)
	3. <i>vilkui</i>	<i>v^rkāya</i>	<i>wulfa</i>	<i>lupō(i)</i>
	4. <i>vilka</i>	<i>v^rkam</i>	<i>wulf</i>	<i>lupum</i>
	5. <i>vilke</i>	<i>v^rka</i>	<i>wulf</i>	<i>lupe</i>
	6. <i>vilke</i>	<i>v^rke</i>		(<i>domi</i>)
	7. <i>vilku</i>	<i>v^rkena</i>		(<i>lupō</i>)

Pl.	praslov.	raně psl.	ide.
	1. <i>v^blci</i>	< * <i>vilkāi</i>	* <i>w^lk^w-o-i</i> / * <i>w^lk^w-o-es</i>
	2. <i>v^blkъ</i>	< * <i>vilikum</i>	* <i>w^lk^w-o-m</i>

3. *v^hkom̃* < **vilkāmus*
 4. *v^hky* < **vilkuns* **w^hlk^w-o-ns*
 6. *v^hčěch̃* < **vilkāisu*
 7. *v^hky* < ?

lit.	sti.	gót.	lat.
1. <i>vilkai</i>	<i>vṛkāḥ</i>	<i>wulfōs</i>	<i>lupī</i>
2. <i>vilkū</i>	<i>vṛkānām</i>	<i>wulfē</i>	<i>lupōrum</i>
3. <i>vilkams</i>	<i>vṛkebhyaḥ</i>	<i>wulfam</i>	<i>lupis</i>
4. <i>vilkus</i>	<i>vṛkān</i>	<i>wulfans</i>	<i>lupōs</i>
6. <i>vilkuose</i>	<i>vṛkešu</i>		
	(-su)		
7. <i>vilkais</i>	<i>vṛkaiḥ</i>		

Du. praslov.	raně psl.	ide.
1.4. <i>v^hka</i> < * <i>vilkā</i>		* <i>w^hlk^w-ōu</i> (< <i>-oH^w</i>)
2.6. <i>v^hku</i> < * <i>vilkāu</i>		(* <i>w^hlk^w-ous</i>)
3.7. <i>v^hkoma</i> < <i>vilkāmā</i>		

lit.	sti.
1.4. <i>vilku</i>	<i>vṛkau</i>
2.6. <i>vilkam</i>	<i>vṛkayoḥ</i>
3.7. <i>vilkam</i>	<i>vṛkabhyam</i>

5.2.2.1 Vysvětlili jsme si již dříve vznik raně praslovanských tvarů *vilkuš*, *vilkuḥ*, *vilkuḥ*, které pak daly do praslovanštiny tvary 1. *v^hkā*, 4. *v^hkā*, 7. *v^hkā̃*. Tvary gen. sg., vokativu, lok. sg. jsou jasné. Tvar genitivu u *o*-kmenů je od původu ablativ. Nejasný je tvar dat. sg. *-u* (který patrně vznikl z *-āu* < *-ou*), v jiných ide. jazycích je tu *-ōi* (jak ukazuje řec. *lukōi* a snad i lit. *vilkuī* a lat. *lupō*). A. Erhart se domnívá, že konc. *-u* tu může být přejata od *u*-kmenů (ovšem z tvaru pro lokál *-ouH*, srov. i gót. *sunāu*, ale v dat. sg.!), ovšem není to zcela jisté.

5.2.2.2. V nom. plur. musíme pro praslovanštinu vycházet z ide. *-oi*. Tento tvar je i v řečtině, srov. *lukoi*, v latině (*lupī*) i v litevštině (*vilkai*). Praslov. sufix *-i* (*v^hci*) tu patrně vznikl pod intonací akutovou, jak jsme uvedli výše, a před *-i* (< *-āi* < *-oi*) vznikla tzv. II. palatalizace. Zakončení *-oi* nemusí být pronominálního původu, jde o spojení tematického vokálu *-o-* a staré nostratické přípony *-j*, charakteristické pro nepřímé pády v plur., srov. i lokál *v^hčěch̃* (*-ěch̃* z ide. *-oisu*); tato přípona pronikla v části ide. jazyků i do nominativu. V archaické deklinaci zájmen je *j* ve všech nepřímých pádech (kromě akuzativu) a proniklo rovněž i do nominativu maskulin, srov. řec. *toi lukoi* a prasl. *ti v^hci*. V indoiránských a germánských jazycích a z italských jazyků v oskičtině (nikoli v latině, tu je *-oi* > *-ī*) je v plur. konc. *-ōs*, vzniklá z *-o* + *es*. V gen. plur. byla konc. *-om*, a to buď dlouhá

(-ōm), nebo krátká (-om). V slovanštině musíme vycházet z krátkého ide. -om (> -um > -ǫ). Tvar akuzativu jsme již vysvětlili (ide. *ʎons* > -ǫns > -uns > -uNs > -ū > -y), o lokálu *vʎcěchъ* jsme se rovněž zmínili. V dat. plur. je *m-ová* koncovka, shodná v jazycích slovanských, baltských a germánských proti *b-ové* koncovce v indoíránských jazycích; tvar zakončený na -mъ vznikl z tvaru na *-mus (srov. lit. -ms). Zcela nejasný je instr. plur. U měkkých typů by šlo vyjít z ide. -ois (srov. lit. *vilkais*), tedy -'ois > -'ais > -eis > -i, srov. *kraji, moži*. Analogicky by se pak k -i (u měkkých typů) přitvořilo -y (u tvrdých typů). Ovšem je to jen výklad z nedostatku jiného výkladu. V Etym. sl. Holuba – Kopečného se při výkladu koncovek uvádí staroirán. -uš (*ūš*) jako možná paralela slovan -y; A. Erhart předpokládá vývoj -ōis > -ōs > -ūs > -y; avšak vývoj -ōs > -ūs > -y většina slavistů neuznává.

5.2.2.3. Nom. akuz. duálu *vʎka* (konc. -a tu vznikla z ide. -ō(u) a to ze staršího -oH^m). Gen. lok. duálu *vʎku* (konc. -u patrně z ide. -ous), dat. instr. duálu *vʎkoma* (-ma je podle Erharta přetvořené -mъ z dativu plur. podle duálové konc. v nominativu, tj. podle -a < -ō(u)).

5.2.2.4. U měkkých typů jsou obdobné koncovky jako u typů tvrdých změněné jen v důsledku fonetického vývoje (ʎ > 'b, 'ā > 'e, 'āi > ei > i proti āi > ē atp.). Srov. nom. sg. *možъ* (proti *vʎkǫ*), gen. *moža* (hlahol. grafika *možě*), dat. *možu*, akuz. *možb*, vok. *možu* (*ju*-kmenová koncovka, jak jsme již připomenuli; *o*-kmenová *vʎče*), lok. *moži* (proti *vʎcě*; vývoj 'āi > ei > i proti āi > ē), instr. *možьmъ*, na jihoslov. území *možemъ*. Plur. *moži*, gen. pl. *možb*, dat. *možemъ* (proti *vʎkomъ*; přehláska 'ā > e), akuz. plur. stsl. a jihoslovan. *može* / severoslovan. *možě* (vysvětleno již výše; vše z -ēN < -eNs < -ens [āns] < 'āns), lok. *možichъ* (proti *vʎcěchъ*; opět i proti ē v tvrdém typu), instr. *moži* (který jsme vyložili výše z -'ois > -ais > -eis > -i). Duálové koncovky 1.4. *moža*, 2.6. *možu*, 3.7. *možema* (přehláska 'ā > e).

U *o*-kmenových neuter typu *polo*, *věko* je nom. a akuz. -o původní (z ā a to opět z ide. o). Je tu, jak jsme již připomenuli, diference proti lat. -um (< -om) a řec. -on, ale shoda s ostatními typy neuter, kde je holý kmen bez sufixu (srov. sti. *madhu* „med“, lat. *genū*, *cornū*, *mare*; u *o*-kmenů má podle Erharta holý kmen na -o zčásti chetitština a litevština, pokud se tam neutrum zachovalo). Ostatní pády v sg. se rovnají maskulinům, gen. *věka*, dat. *věku*, lok. *věcě*, instr. *věkamъ/věkomъ*. Nom. a akuz. plur. *věka* je starobylý (viz lat. *verba*, *iuga*, řec. *erga*, *zuga*). Toto -a vzniklo z ide. -ā, a to z protoide. -oH (-oH > -ā). Laryngála *H* tu má význam kolektiva a celý sufix -ā je totožný s -ā u ā-kmenů. Proto se v řečtině neutrum v plurálu často spojuje se slovesem v singuláru. Ostatní plurálové tvary *o*-kmenových neuter jsou shodné s maskuliny. V duálu jsou tvary 1.4. *věcě*, 2.6. *věku*, 3.7. *věkoma*. Zakončení -ě ve *věcě* je z diftongu -āi < -oi.

5.2.2.5. U *jo*-kmenových neuter jsou obdobné koncovky, ovšem s tím rozdílem, že místo *o* je tu *e*, místo *ě* pak *i* (psl. přehláska 'ā > e, vývoj 'āi > ei > i), srov. nom., akuz. sg. *pol'e*, lok. *pol'i*, instr. *pol'ьmъ/pol'emъ* (stsl.). V gen. sg. *pol'a*

(hlahol. grafika *pol'ě*), dat. sg. *pol'u*. V nom., akuz. duálu je tvar *pol'i* (proti *věcě*), v gen., lok. *pol'u*, v dat., instr. *pol'ema* (proti *věkoma*). Plurál je shodný s tvrdými typy (opět místo *o* je *e*, místo *ъ* pak *ь*, místo *ě* zakončení *i*), srov. 1.4. *pol'a* (hlahol. *pol'ě*), gen. pl. *pol'ь*, dat. *pol'emь*, lok. *pol'ichь*, instr. *pol'i*.

5.2.2.6. Vedle *jo*-kmenů existovaly ještě *ijo*-kmeny, a to mužské i střední, srov. *rebrъjь* „žebří, žebřík“, *ulъjь* „úl“ (zachované v ruském *solovej*, gen. *solovъja*, *ulej*, gen. *ulъja* atd.), *znamenjje* (gen. *znamenjja* atd.). Koncovky mají v praslovanštině totožné s *jo*-kmeny. Liší se až v dalším vývoji slovanských jazyků.

5.2.3. Paradigma *ā*-kmenové není složité, vypadá takto:

	praslov.	lit.	lat.	sti.	gót.
Sg.	1. <i>řoka, žena</i>	<i>ranka</i>	<i>equa</i>	<i>ašvā</i>	<i>giba, qinō</i>
	2. <i>řoky, ženy</i>	<i>rankos</i>	<i>equae (-ās)</i>	<i>ašvāyāh</i>	<i>gibōs, qinōns</i>
	3. <i>řocě</i>	<i>rankai</i>	<i>equae</i>	<i>ašvāyai</i>	<i>gibai</i>
	4. <i>řokq</i>	<i>rankq</i>	<i>equam</i>	<i>ašvām</i>	<i>giba</i>
	5. <i>ženo!</i>	<i>ranka</i>	<i>equa</i>	<i>ašve</i>	
	6. <i>řocě</i>	<i>rankoje</i>		<i>ašvāyām</i>	
	7. <i>řokojq</i>	<i>ranka</i>	<i>equā (abl.)</i>	<i>ašvayā</i>	
Pl.	1. <i>řoky</i>	<i>rankos</i>	<i>equae</i>	<i>ašvāh</i>	<i>gibōs</i>
	2. <i>řokъ</i>	<i>ranku</i>	<i>equārum</i>	<i>ašvānām</i>	<i>gibō</i>
	3. <i>řokamъ</i>	<i>rankoms</i>	<i>equis</i>	<i>ašvābhyaḥ</i>	<i>gibōm</i>
	4. <i>řoky</i>	<i>rankas</i>	<i>equās</i>	<i>ašvāh</i>	<i>gibōs</i>
	6. <i>řokachъ</i>	<i>rankose (-su)</i>		<i>ašvāsu</i>	
	7. <i>řokami</i>	<i>rankomis</i>		<i>ašvābhiḥ</i>	
	Du.	1.4. <i>řocě</i>	<i>ranki</i>		<i>ašve</i>
2.6. <i>řoku</i>				<i>ašvayoh</i>	
3.7. <i>řokama</i>		<i>rankom</i>		<i>ašvābhyām</i>	

5.2.3.1. Potíže činí jen gen. sg. *roky, ženy, vody*, který jsme vysvětlili výše (z *n*-kmenového zakončení *-āns* > *-uns* > *-uNs* > *-y*, srov. gót. *quinōns*). Stejně tak nom. plur., kde jde o přenesení koncovky akuzativní, protože z ide. *-ās* by musilo vzniknout *-a* a to by byla homonymie se singulárem. Někdy se toto očekávané *-a* vidí – ale snad neprávem – v českých tvarech *hora, luka*, které jsou v nom. i akuz. plur., srov. *hora, luka, na hora, na luka*, (ale snad je to jev pozdější způsobený zánikem rodu v plurálu, jak soudí F. Kopečný). Ostatní tvary jsou snadno analyzovatelné: dat. sg. *řocě* (lit. *rankai*), akuz. sg. *řokq* (lit. *rankq*, lat. *equam*), vok. *ženo* (lat. *fēmina* s krátkým *-a*), lok. *řocě* (*-ě* < *-āi*, srov. lat. lok. *Romae* „v Římě“; v lit. přidáno k *-āi* postpozitivní *e*, takže vzniklo *rankoje*), instr. *řokojq* (podle zájmenné deklinace, srov. *tojq řokojq*). Gen. plur. *řokъ* (*-ъ* < *-um* < *-ām* < *-om*, zobecnělo tu krátké ide. *-om*), dat. pl. *řokamъ* (lit. *rankoms*, vše ze staršího *rankāmus*), akuz. pl. *řoky* (*-y* < *-uns* < *-āns*; lit. *rankas* < *rankans*), lok. pl. *řokachъ* (z *rankā-su*, *ch* podle *v'jčěchъ* < **vilkāisu* < *-oisu*; lit. *rankose*, pův. však

rankosu, sti. *ašvāsu*), instr. *ṛokami* (z *rankāmis*, lit. *rankomis*). Nom. akuz. du. *ṛoṇē* (< *rankai*, sti. *ašve*, kde *-e* < *-ai*, lit. *ranki*), gen. lok. du. *ṛoku* (*-u* < *-ous*), dat. lok. du. *ṛokama* (< *rankāmā*, lit. *rankom*; *-ma* podle ostatních duálových tvarů, srov. *dvēma*, a dále nom. akuz. du. m. *-a* < *ō(u)* < *oF^w*).

5.2.3.2. U měkkých typů (*jā*-kmenů) je v nom. sg. rovněž *-a*, srov. *duša*, *vol'a* (v stsl. hlahol. památkách však *vol'ě* [*vol'ǣ*]), v gen. sg. v stsl. a v ostatních jihoslovanských dialekttech *-ę*, srov. *duše*, *zeml'ę*, v severoslovanských dialekttech *-ě*, srov. *dušě*, *vol'ě* (*-ę* i *-ě* ze staršího *-ēN*, a to z *-eNs* < *-ens* < [*āns*] < *-'āns*, jak jsme ukázali výše 5.1.7.), v dat. sg. *-i*, srov. *duši* (*-i* < *-ei* < *-'āi*; platí tu pravidlo, že proti *-ě* v tvrdých typech, srov. *ženě*, *ṛoṇē*, je v měkkých typech *-i*, *duši*), v akuz. *dušo* (*-'o* < *-'q* < *-'aN* < *-'ēN* [*āN*] < *-ām*), vok. *duše!* (proti *ženo!*, přehláska *'ā* > *e*), lok. *duši* (opět proti *ženě*, *ṛoṇē*), instr. *dušejo* (proti *ženojo*; psl. přehláska *'ā* > *e*). Plur. stsl. a jihoslovanský *duše*, severoslovan. *dušě* (obdobně jako v gen. sg.), gen. plur. *dušь* (proti *ṛokъ*, *ženъ*; *'ь* > *'b*), dat. plur. *dušama*, akuz. plur. *duše/dušě* (jako v nom. plur.), lok. pl. *dušachъ*, instr. *dušami*. Duál *duši* (proti *ženě*, *ṛoṇē*; *-ai* > *-ei* > *-i*), *dušu*, *dušama*.

5.2.3.3. Některé *jā*-kmeny mají v nom. sg. zakončení *-i*, srov. stsl. *rabyňi* (ide. *-ün-i*; *-i* < *-iH*). Projevuje se tu alternující ide. sufix *jā/i* (z protoide. *jaH/iH*, vzniklý kontaminací sufixů feminin *iH* a *aH*). V ostatních pádech mají subst. typu *rabyňi* normální koncovky *jā*-kmenové, tj. gen. *rabyňę*, dat. *rabyňi*, akuz. *rabyňo* atd. V nom. je *ň* patrně podle nepřímých pádů.

5.2.3.4. Vedle *jā*-kmenů jsou v praslovanštině i tzv. *ijā*-kmeny. Je to varianta *jā*-kmenů (pod. jako *ijo*-kmeny jsou variantou *jo*-kmenů). Stejně jako některé *jā*-kmeny (*rabyňi*) mají v nom. sg. zakončení na *-i*, srov. *soḍbji*, stsl. *ladii*, *abḍii*, předčeské *panbji* (> *paní*), v ruštině však *soḍbja* > *sudbja*; stejně tak je všeobecně *bratrbja/bratbja* „bratrstvo“ (stč. *bratřie*, rus. plur. *bratbja*).

5.2.4. Uvedeme si ještě jako příklad *i*-kmeny:

	prasl.	lit.	lat.	gót.	řec.	sti.
Sg.	1. <i>gostь</i>	<i>naktis</i>	<i>hostis</i>	<i>gast</i>	<i>polis</i>	<i>kav(i)h</i> „básník“
	2. <i>gosti</i>	<i>nakties</i>	<i>hostis</i>	<i>gasteis</i>	<i>poleōs</i>	<i>kaveh</i>
	3. <i>gosti</i>	<i>nakčiai</i>	<i>hostī</i>	<i>gastái</i>	<i>polei</i>	<i>kavaye</i>
	4. <i>gostь</i>	<i>naktij</i>	<i>sitim</i>	<i>gast</i>	<i>polin</i>	<i>kavim</i>
	5. <i>gosti</i>	<i>naktie</i>		<i>gast</i>		<i>kave</i>
	6. <i>gosti</i>	<i>naktyje</i>				<i>kavau</i>
	7. <i>gostьmь</i>	<i>naktimi</i>			<i>i-phi</i> „silou“	<i>kavinā</i>
Pl.	1. <i>gostbje</i>	<i>naktys</i>	<i>hostēs</i>	<i>gasteis</i>	<i>poleis</i>	<i>kavayah</i>
	2. <i>gostьbь</i>	<i>nakčiu</i>	<i>hostium</i>	<i>gastē</i>	<i>poleōn</i>	<i>kavinām</i>
	3. <i>gostьmь</i>	<i>naktims</i>	<i>hostibus</i>	<i>gastim</i>	<i>polesi</i>	<i>kavibhyah</i>
	4. <i>gosti</i>	<i>naktis</i>	<i>hostis</i>	<i>gastins</i>	<i>poleis</i>	<i>kavin</i>
	6. <i>gostьchь</i>	<i>naktyse</i>				<i>kavišu</i>
	7. <i>gostьmi</i>	<i>naktimis</i>			<i>i-phi</i>	<i>kavibhih</i>
	Du.	1.4. <i>gosti</i>	<i>nakti</i>			<i>polei</i>
2.6. <i>gostbju</i>						<i>kavayoh</i>
3.7. <i>gostьma</i>		<i>naktim</i>			<i>poleoin</i>	<i>kavibhyām</i>

5.2.4.1. Vysvětlení praslovanských *i*-kmenových zakončení je nasnadě. Nom. sg. *gostь* (-ь < -is), akuz. sg. *gostь* (-ь < -im), gen. sg. *gosti* (-i < -eis), dat. sg. *gosti* (-i < -ei, srov. řec. *polei*), vok. *gosti* (-i < -ei), lok. *gosti* (-i < -ēi < -ei-H), instr. *gostьmь* (-ьmь < -imi, srov. lit. *naktimi*). Nom. plur. *gostьje* (-ьje < -ies < -eies), gen. pl. *gostьjь* (-ьjь < -iūm < -iom < -eiom), dat. pl. *gostьmь* (-ьmь < -imus), akuz. pl. *gosti* (-i < -iNs < -ins), lok. pl. *gostьchь* (-ьchь < -isu, srov. sti. *kavišu*), instr. pl. *gostьmi* (-ьmi < -imis, srov. lit. *naktimis*). Du. 1.4. *gosti* (-i < -i < -i-H^m), 2.6. *gostьju* (-ьju < -iūu < -ei-ous), 3.7. *gostьma* (-ьma < -imā).

5.2.4.2. U feminin typu *kostь* vznikl v instr. sg. analogický tvar *kostьjo* podle *ženojo* (a to podle zájmen) místo pův. -ьmь (srov. lit. *antimi* od *antis* „kachna“, rus. *otьka* > *utka*) a v nom. plur. tvar na -i shodný s akuzativním tvarem (jako u ostatních feminin).

5.2.5. Jako příklad konsonantických kmenů si uvedeme *n*-kmeny:

	prasl.	lit.	lat.	gót.	řec.
Sg. 1.	<i>kamy</i>	<i>akmuo</i>	<i>homō</i>	<i>guma</i>	<i>poimēn</i> „pastýř“
2.	<i>kamene</i>	<i>akmens</i>	<i>hominis</i>	<i>gumins</i>	<i>poimenos</i>
3.	<i>kameni</i>	<i>akmeniui</i>	<i>hominī</i>	<i>gumin</i>	<i>poimeni</i>
4.	<i>kamēnь</i>	<i>akmenjь</i>	<i>hominem</i>	<i>guman</i>	<i>poimena</i>
6.	<i>kamene</i>	<i>akmenyje</i>			
7.	<i>kamēnьmь</i>	<i>akmenimi</i>			
Pl. 1.	<i>*kamene,</i> <i>ďьne</i>	<i>akmens</i>	<i>hominēs</i>	<i>gumans</i>	<i>poimenes</i>
2.	<i>kamēnь</i>	<i>akmenų</i>	<i>hominum</i>	<i>gumanē</i>	<i>poimenōn</i>
3.	<i>kamēnьmь</i>	<i>akmenims</i>	<i>hominibus</i>	<i>gumam</i>	<i>poimesi</i>
4.	<i>kameni</i>	<i>akmenis</i>	<i>hominēs</i>	<i>gumans</i>	<i>poimenas</i>
6.	<i>kamēnьchь</i>	<i>akmenyse</i>			
7.	<i>kamēnьmi</i>	<i>akmenimis</i>			
Du. 1.4.	<i>kameni</i>	<i>akmeniu</i>			<i>poimene</i>
2.6.	<i>*kamenu</i>				
3.7.	<i>kamēnьma</i>	<i>akmenim</i>			<i>poimenoin</i>

5.2.5.1. Prasl. nom. *kamy* a jemu odpovídající lit. nom. *akmuo* jsme již vyložili (v kap. 3.4.) ze zavřeného -ō (paralelního se zavřeným -ē); toto -ō potom dalo -ū a jako za každé ū je za ně prasl. *y* (obdobně za zavřené -ē, které je v lit. *motė*, je v slovanštině -i, srov. *mati*). Případně by šlo tento tvar – ovšem jako jev o něco pozdější – vyložit obdobně jako -y v akuz. plur. Pův. výklad je však se zřením k tvarům jako lit. *akmuo*, lat. *homō*, gót. *guma* „člověk“ vyhovující. Gen. sg. *kamene* (-e < -es), dativ *kameni* (-i < -ei), akuz. *kamēnь* (-ь < -iN < -im < -ŋ), lokál sg. *kamene* (-e z postpozitivní partikule *e*), instr. *kamēnьmь* (-ьmь < -imi, srov. lit. *akmenimi*). Plur. *kamene*, *ďьne* (-e z ide. -es), *kamēnь* (-ь < -um < *ide. -om). Další koncovky není třeba vykládat, jde tu o sekundární koncovky převážně *i*-kmenového původu.

5.2.5.2. U *n*-kmenových neuter je za pův. konc. -en nosovka -ę, srov. *sěmę*

(< *sēmen*); gen. *sēmene* (-e < -es), dat. *sēmēni* (-i < -ei), akuz. = nom., lok. *sēmene* (-e z postpozitivní částice), instr. *sēmēnъtъ* (-ъtъ < -imi, i-kmenové zakončení). Plur. *sēmēna* (o-kmenové zakončení jako *věka*, *pořta*), gen. plur. *sēmēnъ* (-ъ < -um < -ām < -om), dat. *sēmēnъtъ* (i-kmenová konc.)/*sēmēnomъ* (o-kmen. konc., srov. čes. *semenům*), lok. pl. *sēmēnъchъ* (i-kmen. konc.)/*sēmēnъchъ* (o-kmen. konc.), instr. *sēmēny* (o-kmen. zakončení). Duál 1.4. *sēmēnē*, 2.6. **sēmēnu*, 3.7. *sēmēnъta*. Jak je vidět, jsou v plurálu a duálu koncovky od jiných typů.

5.2.6. U r-kmenů je v nom. sg. konc. -i, srov. *mati* odpovídající lit. *motė*. Z koncového *er* vzniklo v slabice zavřené sonantou dlouhé -ē a to dalo do slovanštiny -i, jak jsme již vyložili (v kap. 3.4.). Obdobně v druhém slově, které zní litevsky *duktė* (řec. *thugatēr*, sti. *duhitā-*, gót. *daūhtar*, av. *duǵadar-*), máme -i, srov. psl. *dъkti* (stsl. *dъšti*, stč. *dcī*). Gen. sg. stsl. *matere*, *dъštere* (-e < -es), dat. sg. *materi*, *dъšteri*, čes. *dceři* (-i < -ei), akuz. sg. *matery*, *dъštery* (-ъ < -ъN < -im < -ŋ); ostatní tvary jsou ve stsl. podle i-kmenů, srov. lok. sg. *materi*, instr. *materyjъ*, nom. pl. *materi*, dat. pl. *materytъ* atd. Jedině gen. pl. *matery* je konsonantický (-ъ < -um < -ām < -om). V češtině byly tvary v plur. podle ā-kmenů, srov. *materám*, *dcerám*, *materách*, *dcerách*, *materami*, *dcerami*.

5.2.6.1. Poznámka. Při výkladu konc. -i v slovech *mati*, *dъkti* (stsl. *dъšti*, stč. *dъci* > *dcī*) dáváme přednost srovnání s lit. -ė, srov. *motė*, *duktė*, s tím, že předklaskické dlouhé zavřené -ē (vzniklé z -er) přešlo v -i. Méně pravděpodobný je výklad ide. -ers > slovan. -ers > 'əRZ > -i; RZ jsou nositeli mórické hodnoty slabiky, 'ə je svarabhaktický vysoký vokál přední řady bez mórické hodnoty, po zániku RZ přešla na něj platnost dvou mór, tedy vzniklo vysoké dlouhé *i*; autor výkladu F. V. Mareš sám označuje své východisko dvěma otazníky: vokál + r + s (??). Ostatně vývoj -er > -ē je podepřen obdobným vývojem -or > -ō v litevštině, srov. lit. *sesuo* „sestra“ ze *sesō* < *sesor* (a to ze **swe-sor* < **swe-su-er* „vlastní zrozenkyně“, „sourozenkyně“).

5.2.7. U s-kmenů nejsou zvláštní problémy. Jako příklad si uvedeme slovo (< ide. **k̑leu-os*). Nom. sg. *slovo* (-o < -ā < ide. -os), gen. *slovese* (-e < -es), dat. *slovesi* (-i < -ei), akuz. = nom., lok. *slovese* (e postpozitivní částice), instr. *slovesъtъ* (i-kmenové zakončení). Nom. akuz. plur. *slovesa* (o-kmenové zakončení), gen. *slovesъ* (-ъ < -um < -ām < -om), dat. *slovesъtъ* (i-kmen. zakončení)/*nebesomъ* (o-kmenové zakončení v dialektech, z nichž vznikla čeština, srov. čes. *nebesům*), lok. *nebesъchъ* (i-kmenové zakončení)/*nebesъchъ* (o-kmen. zakončení, srov. čes. *nebesích* > *nebesich*), instr. *slovesy*, *nebesy*. Duál 1.4. *slovesě*, 2.6. *slovesu*, 3.7. *slovesъta* (i-kmenové zakonč.). Plurálové a duálové tvary jsou vesměs novotvary podle o-kmenů a i-kmenů.

5.2.8. Ke konsonantickým kmenům se přiřazují i dlouhé ū-kmeny, stsl. *svekrъy* (< ide. **swekȓūs*, sti. *švašrū-*, lat. *socrūs*). Gen. sg. *svekrъve* (-ъve < -uwes), dat. *svekrъvi* (-ъvi < -uwei), akuz. *svekrъvъ* (-ъvъ < -uwim < -uwŋ), lok. *svekrъve* (-e postpozitivní částice u konsonant. kmenů), instr. *svekrъvъjъ* (podle i-kmenů). Nom. plur. *svekrъve* (-ъve < -uwes)/stsl. *svekrъvi* (podle i-kmenů), gen. pl. *svekrъvъ* (-ъvъ <

-*uwom); ostatní pády jsou podle *i*-kmenů nebo *ā*-kmenů, tj. *svetr̥vam̥* (podle *ā*-kmenů), ale *kr̥v̥m̥* (podle *i*-kmenů) atd.

5.2.9. Poslední produktivní typ jsou tzv. *nt*-kmeny. Ty přetrvaly až do moderních slovanských jazyků, i když někde s omezeními (např. v ruštině jsou jen v plurálu). Jako příklad si můžeme uvést stsl. *otročę* „dítě“ (-ę < -ent), gen. sg. *otročęte* (-ęte < *-entes), dat. sg. *otročęti* (-ęti < *-entei), akuz. = nom., lok. sg. *otročęte* (-ę jako u ostatních kons. typů), instr. sg. *otročętym̥* (*i*-kmenové zakončení); plur. nom. a akuz. *otročęta* (*o*-kmenové zakončení), gen. *otročęt̥* (-t̥ < ... *-om), ostatní pády jsou buď podle *i*-kmenů, nebo *o*-kmenů; v češtině stč. *kuřatóm* (< *kuřetom̥*), *kuřětiech* (< *kuřetěch̥*), *kuřaty* (< *kuřety*), vše podle *o*-kmenů, v stsl. dat. a lok. podle *i*-kmenů, srov. *otročętym̥*, *otročęt̥ch̥*.

5.2.10. Poznámka 1. V češtině jsou i zbytky ostatních konsonantických typů, srov. *loket*, *lokte*, *lokti*, plur. *lokte*, gen. plur. *loket* (*pět loket*), vzor *svěkry* má představitel v *tykev*, *tykve*, *tykvi*, typ *kuře*, *kuřete*, *kuřeti* je plně produktivní ve svém sémantickém okruhu (zvířecích mláďat a drobných předmětů).

5.2.11. Poznámka 2. Podle Erharta (a také podle V. Machka) fungují *nt*-ové kmenové sufixy v chetitštině jako kolektiva, v luvijštině a tocharštině jako plurálové sufixy (kolektivum a plurál jsou si blízké, srov. *i* zakončení plur. -a < -oH u neuter). Zdá se proto, že ruština zachovala u *nt*-kmenů pův. stav, jsou jen v plurálu, srov. *ščenok* – *ščenjata*, *žereběnok* – *žerebjata*, *telěnok* – *teljata*. Obdobu ruského *ščenok* máme v stč. *ščenec* (*ščenec lvový*); zdá se proto, že se sufixy -енць, -енкъ doplňovaly se sufixem -et (-ent), který měl původně místo v plurálu. Dále se *nt*-ové sufixy vyskytovaly u adjektiv (ta vyjadřují příslušnost k něčemu) a u participií.

5.2.12. V souvislosti s *nt*-kmeny si všimněme *nt*-ových participií, a to nejdříve v indoevropském srovnání (Erhart 1982):

řec.	lat.	gót.	sti.	chet.
1. <i>pherōn</i>	<i>ferēns</i>	<i>frijōnds</i>	<i>bharan</i>	<i>humanza</i>
2. <i>pherontos</i>	<i>ferentis</i>	<i>frijōndis</i>	<i>bharataḥ</i>	<i>humandaš</i>
3. <i>pheronti</i>	<i>ferenti</i>	<i>frijōnd</i>	<i>bharate</i>	<i>humanti</i>
4. <i>pheronta</i>	<i>ferentem</i>	<i>frijōnd</i>	<i>bharantam</i>	<i>humandan</i>

5.2.12.1. V praslovanštině máme *nt*-kmen rozšířen u participií v dalších pádech o sufix -jo. Obdobně je tomu i v baltštině. Uvedeme si jako příklad stsl. skloňování typ *nesy*.

	m.	f.	n.
Sg. 1.	<i>nesy</i>	<i>nesošti</i>	<i>nesy</i>
2.	<i>nesošta</i>	<i>nesošte</i>	<i>nesošta</i>
3.	<i>nesoštu</i>	<i>nesošti</i>	<i>nesoštu</i>
4.	<i>nesošt̥</i>	<i>nesošto</i>	<i>nesošte</i>
6.	<i>nesošti</i>	<i>nesošti</i>	<i>nesošti</i>
7.	<i>nesoštem̥</i>	<i>nesoštejo</i>	<i>nesoštem̥</i>

Pl. 1.	<i>nesošte</i>	<i>nesošte</i>	<i>nesošta</i>
2.	<i>nesoštъ</i>	<i>nesoštъ</i>	<i>nesoštъ</i>
3.	<i>nesoštēmъ</i>	<i>nesoštāmъ</i>	<i>nesoštēmъ</i>
4.	<i>nesošte</i>	<i>nesošte</i>	<i>nesošta</i>
6.	<i>nesoštichъ</i>	<i>nesoštachъ</i>	<i>nesoštichъ</i>
7.	<i>nesošti</i>	<i>nesoštami</i>	<i>nesošti</i>
Du. 1.4.	<i>nesošta</i>	<i>nesošti</i>	<i>nesošti</i>
2.6.	<i>nesoštu</i>	<i>nesoštu</i>	<i>nesoštu</i>
3.7.	<i>nesoštēma</i>	<i>nesoštāma</i>	<i>nesoštēma</i>

Vidíme, že deklinace je podle měkkých typů (*jo*-kmenů a *jā*-kmenů) a nepotřebuje výkladů kromě tvarů nom. sg. a nom. pl. m. Femininální tvar *nesošti* vznikl hláskoslovnou cestou z před slovanského **nesont-jī*. V staré češtině je *nesući*, v ruštině *nesuči* atd. V *nesont-jī* je *j* patrně analogií podle nepřímých pádů.

5.2.12.2. V maskulinu je u tvrdého typu v stsl. tvar *nesy* (a tak také v jiných jazycích jihoslovanských), v severoslovanských dialektech byl však tvar *nesa* (dodnes v češtině). Diference se vysvětluje různou dobou odsunutí konc. *-n* v nom. sg. m. České a severoslovanské *-a* (*nesa*) vysvětlil již Zubatý raným odpadnutím koncového *n*, tedy *-ō(n) > -ō > -a*. Bylo to ještě na konci doby rané praslovanské, před klasickými slovanskými změnami (delabializací, palatalizacemi atd.). Na části území však zůstalo *-ōn* (příp. *-ōns*) a to se vyvíjelo jako *-ōn* v slově *kamy* (*-ōn > -ōn > -ūn > -ūN > -ū > y*), a tak vzniklo *nesy*. Případně mohlo vzniknout *-y* jako v akuz. plur. (tj. *-āns > -ōns > -uns > -uNs > -ūN > -ū > -y*). Záleží tu na době odpadnutí koncových konsonantů (srov. lat. *homō < homo(n)*, řec. *pherōn* „nesa“, sti. *bharan*, lat. *ferens* a gót. *frijōnds* „přítel“; vidíme tu celou škálu možností zániku koncových konsonantů od *ō* přes *ōn*, *ons* (*ens*) až po *onts*). U měkkých typů se pův. koncové *'on* (*'ān*) přehlasovalo (*'ān > en*) a dalo *en*, z něhož vzniklo nosové *-e*, srov. *znaję* (*-en > -eN > -e*), a to na celém slovanském území. V nepřímých pádech, v nichž k *nt* přistupoval sufix *-jo*, vznikly tvary *znajęntja* a po palatalizaci alveolár (*tj > t't' > c'c'* atd.) a jejich postupným zjednodušování na (*c', č, ě, št*) docházelo k prodlužování předcházející slabiky a vzniklo *znajěNća*, *znajěNšta* atd.; *ě* po *j* se změnilo ještě na *a* (srov. *čě, šě, žě, jě* [*čä, šä, žä, jä*] > *ča, ša, ža, ja*), tedy *jěN* na *jaN*, a *jaN* potom dalo nosovku *ja > jo*. O tom, že v uvedeném tvaru vzniklo zdloužení slabiky (*je > jě > ja*), svědčí i česká délka, srov. stč. *znajúci* (< *znajęci*), jde o tvar feminina rovněž s *j*-ovým sufixem (**zna-jont-jī*).

5.2.13. U sloves *i*-ových (IV. slovesná třída) vznikla v tvaru *vidbNtja* nosovka *i*-ová; ta pak poklesla na *e*, jak jsme uvedli v hláskoslovných výkladech (srov. lit. *at-mintis* a slovan. *pa-mętb*). Vznikl tak stsl. tvar *vidęšta*, čes. f. *vidieci* (< *vidęci* < *vidbNt-jī*), nč. *vidíc*. Nominativ *vidę* je snad analogický (podle ostatních pádů a typu *znaję*) nebo vznikl z *vidbNt(s)* před odpadnutím koncovek jako uvnitř slova. V akuz. plur. *i*-kmenů však vzniklo z *-ins* koncové *-i* (*gostī*). Může tu jít také o jinou

chronologii zániku nosovosti zejména před -s (v akuz. plur. *i*-kmenů a *u*-kmenů mohla nosovost teoreticky zaniknout i dříve). Jak je vidět, je při výkladech koncovek ještě dosti problémů, které sotva budou moci být beze zbytku definitivně vyřešeny, neboť nám nejsou známy všechny analogické postupy, jimiž koncovky mohly vznikat.

5.2.14. Poznámka 1. Například tvar 3. os. plur. sloves typu *znajotb*, který se svým *nt*-ovým zakončením podobá participiu *nt*-ovému, musil vzniknout ze *znajotb* (a tento tvar ze *znajēNtb* < *znajeNtb* < *znajāntb* < *znājanti* < **g'nō-jo-nti*), nešlo-li tu ovšem o pouhou morfologickou analogii podle *nesotb*.

5.2.15. Poznámka 2. V našich výkladech jsme nemohli postihnout všechny tvary. Stranou např. zůstala jména na *-tel'b*, která měla v nom. plur. a gen. plur. konsonantické zakončení, srov. *prōjatele* (*-e* < *-es*), gen. *prōjatelb* (*-b* < *-um* < **-om*), ostatní tvary v plur. jsou podle *o*-kmenů. V sg. však mají tato jména další sufix *-jo*, takže vznikl tvar *prōjatel'b* (*-tel'b* < **-tel-jis*/**-tel-jos*). Pozornost si zaslouží i tvary substantiv, která mají v plur. sufix *-jane* (< ide. *-iōnes*). Ta tvoří singulár individualizujícím (singulativním) sufixem *-inb*, srov. stsl. *graždane*, sg. *graždaninb* (tj. jeden (*-inb*) z kolektivu zvaného *graždane* < *gārd-jane*). Tato jména mají v srbské církevní slovanštině tvary konsonantické, srov. dat. pl. *gradamb Dubrovčamb* „měšťanům Dubrovčanům“, v ruské církevní slovanštině je dativ pl. *sodomljamb* „Sodomským“ z pův. **sodomljan-mb*. Pod. v českých, slovenských i jiných slovanských místních jménech jsou lokály typu *Dolás*, *Polás*, *Lužás*, *Vraňás*, *Vrbčás*, které vznikly ze staršího *pāljan-sb* (> *Polasb* > *Polás*); konc. *-sb* (< *-su*) je tu připojena přímo ke konsonantickému základu (*-n* tu před *s* zaniklo dříve, než vznikly nosovky). Obdobný je i německý název obce Tuřany u Brna, totiž *Turas* (< *Tur'ás* < *Turjan-sb*) „v Tuřanech“. Podobně jako k plurálu *graždane* vznikl singulár *graždaninb* (srov. i staročes. *měščěné—měščěnin*), tak i ke kolektivům *Rusb*, *Litva*, *Mordvba* vznikly singuláry *Rusinb*, *Litvinb*, *Mordvinb*; ty se v synchronních mluvnicích často interpretují opačně, např. se říká, že k sg. *mordvin* je v ruštině plurál *mordva*.

5.3. ZÁKLADNÍ KONJUGAČNÍ PARADIGMATA

5.3.1. Pro jednoduchost si nejdříve osvětlíme koncovky v jednoduchém minulém čase praslovanském, tj. v aoristu; ten vyjadřoval minulost bez zření k přítomnosti (bylo to vlastně prosté préteritum).

Uvedeme si příklad :

	stsl.	předslovan.	sti. impf.	řec. impf.
Sg. 1.	<i>ved-b</i>	<i>ved-o-m</i>	<i>abharam</i>	<i>epheron</i>
2.	<i>ved-e</i>	<i>ved-e-s</i>	<i>abharas</i>	<i>epheres</i>
3.	<i>ved-e</i>	<i>ved-e-t</i>	<i>abharat</i>	<i>epheret</i>

Pl. 1. <i>ved-o-mě</i>	<i>ved-o-mon</i>	<i>abharāma</i>	<i>epheromen</i>
2. <i>ved-e-te</i>	<i>ved-e-te</i>	<i>abharāta</i>	<i>epherete</i>
3. <i>ved-ϕ</i>	<i>ved-o-nt</i>	<i>abharan</i>	<i>epheron</i>

5.3.1.1. Tento slovanský jednoduchý minulý čas (aorist) odpovídá dobře tzv. imperfektu v jiných indoevropských jazycích, jak jsme to ukázali na příkladech staroindických a řeckých. V nich je před slovesem ještě tzv. augment, tj. *e-* (v sti. *a-*), zdůrazňující, že jde o minulý čas.

5.3.1.2. Koncovky *-m*, *-s*, *-t* v sg. a *-nt* v plurálu jsou tzv. koncovky „sekundární“, i když z hlediska původu jde o koncovky starší a jednodušší než koncovky *-mi*, *-sí*, *-ti* a *-nti* v přezentu (v nichž je navíc *-i* zdůrazňující, že jde o přezens).

V praslovanštině se z ide. koncovky *-om* v 1. os. sg. postupně vyvinulo *-ǝ* (jako ide. *-om* v akuz. sg. *o*-kmenů, tj. *-om* > *-ām* > ... > *-um* > *-uN* > *-ǝ*). Ve 2. a 3. os. odpadly koncovky, takže vzniklo *vede*, shodné pro obě osoby. Z pův. **vedont* ve 3. os. plur. vzniklo nakonec *vedϕ*.

5.3.1.3. V 1. a 2. os. plur. a v duálu se koncovky primární a sekundární v praslovanštině nerozlišovaly. Byly tu však v 1. os. plur. vedle sebe přípony *-mь*, *-me*, *-mo*, *-my*. V ide. prajazyce existovaly přípony *-me/-mo*, které se mohly rozšiřovat „o elementy *s* nebo *n*“ (jak praví A. Erhart), takže vznikly přípony *-mes*, *-mos*, *-men* a pro praslovanštinu předpokládané **-mon*, neboť z něho lze vyvodit snadno příponu *-mь* (*-mon* > ... > *-muN* > *-mь*). Z *-mes* (nebo *-me*) mohlo vzniknout *-me*, z *-mos* (nebo *-mo*) přípona *-mo* (vyskytující se v ukrajinštině, srbocharvatštině a na malém území i ve středoslovenských dialektech). Přípona *-my* vznikla asi obměnou *-mь* nebo *-me* vlivem zájmena *my* (*my nesemy*).

5.3.1.3.1. Poznámka. Element *-s* (v příponách *-mes*, *-mos*) může být totožný s indoevropským *-es* v plur. substantiv (srov. i nostrat. kolekt. příponu **-sa*), element *-n* (v příponách *-men*, *-mon*) může být pozůstatek staré nostratické přípony *-NA* životných jmen v plurálu. U starobylých koncovek při zájmenných základech by to nebylo nic zvláštního (srov. i akuz. sg. subst. *-m* z nostratického *-mA*, nostratický afix *-j* v nepřímých pádech množ. čísla u zájmen a substantiv **toisu wlk^woisu* > *těchъ v^hčechъ* atd., *-n* v nepřímých pádech zájmen, srov. slovan. *mene* a altajské (mandžuské) *mini*, dále *-n* v nepřímých pádech starých deklinačních typů, např. chet. *watar*, *wetenaš*, lat. *iecur* „játra“, *iecinis*, lokativně-ablativní nostratický sufix *-da* a ide. sufix ablativu v lat. *-ōd* atd.).

5.3.1.3.2. V 1. os. plur. aoristu se však vyskytuje pravidelně přípona *-mь* a před ní tematický vokál *o* (*ved-o-mь*). 2. os. pl. zní *vedete* (*ved-e-te*); je tu homonymie s přezentem *vedete*, ale oba tvary se lišily pův. přízvukem. 3. os. plur. *vedϕ* jsme již vyložili (< **ved-o-nt*).

5.3.1.3.3. V duálu byly tvary 1. *vedově/vedova*, 2. *vedeta*, 3. *vedete/vedeta*. Jako v 1. os. pl. je v 1. os. du. tematický vokál *o* (*vedově*), konc. *-vě* má zakončení nejasného původu, snad podle zájmena *vě* „my dva“ (v litevštině je *-va*; toto *-va* se vyskytuje i v slovanštině), konc. *-ta* (*vedeta*) je snad z *-teH* (a vyskytuje se i v li-

tevštině), v 3. os. du. se *-te* (s nejasným zakončením) střídá s *-ta* běžným v ostatních praslovanských dialektech.

5.3.1.3.4. U sloves na *k, g* se v prasl. střídaly tvary s palatalizací a bez palatalizace, srov.:

Sg. 1. <i>mogъ</i>	Pl. 1. <i>mogomъ</i>	Du. 1. <i>mogově</i>
2. <i>može</i>	2. <i>možete</i>	2. <i>možeta</i>
3. <i>može</i>	3. <i>mogъ</i>	3. <i>možete</i>

5.3.1.3.5. Aorist asigmatický (tj. ne-esový), o němž jsme právě mluvili, se tvořil od sloves s kořenem zavřeným konsonantem, tedy od sloves tzv. I. třídy, srov. *vedъ* (< *ved-o-m*), *mogъ* (< *mog-o-m*) a také od sloves tzv. II. třídy rovněž s kořenem zavřeným, srov. *dvigъ*, *dviže*, *dviže*, *dvigomъ*, *dvižete*, *dvigъ*, *dvigově*, *dvižeta*, *dvižete* (prézens *dvignъ*, *dvigneši*, inf. *dvignoti*) a dále *utopъ*, *utope*, *utope* atd. (inf. *utonoti* < *u-top-nъ-ti*).

5.3.1.3.6. Sloveso stsl. *idъ* (< psl. *jьdъ*, čes. *jdu*), *iti* má aorist *idъ*, *ide*, *ide* atd. (stč. *jid*, *jide*, *jide*; stč. tvar ukazuje, že tu jde o kontaminaci přítomného kmene *jьd-* (v *jьdъ*) a inf. kmene *i-* v *jiti*, tedy aorist *jide* proti přítomnému *jde* (< *jь-de-tъ*).

5.3.1.4. Vedle aoristu asigmatického (ne-esového) se vyskytuje i aorist sigmatický (*s-ový*):

stsl.	předslovan.
Sg. 1. <i>věsъ</i>	* <i>věd-s-o-m</i>
2. (<i>vede</i>) asigm. aorist	
3. (<i>vede</i>) asigm. aorist	
Pl. 1. <i>věsomъ</i>	* <i>věd-s-o-mon</i>
2. <i>věste</i>	* <i>věd-s-te</i>
3. <i>věse</i>	* <i>věd-s-ŋt</i>

5.3.1.4.1. Jak je vidět, tento sigmatický aorist se tvořil ze zdloženého základu *věd* přidáním aoristového suffixu *-s-* a osobních koncovek. V 1. os. sg. a 1. os. plur. tu byl ještě tematický vokál *-o-*. Souhlásková skupina *ds* se zjednodušila na *s*.

Duál zněl 1. *věsově*, 2. *věsta*, 3. *věste*. 1. os. tu má opět tematický vokál, ostatní osoby jsou bez tematického vokálu.

Osobní koncovky jsou stejné jako u asigmatického aoristu.

2. a 3. os. sg. tento aorist nemá (jen u sloves s kořenem zakončeným na konsonant).

Používá se tu tvarů aoristu asigmatického, tj. *vede*.

5.3.1.4.2. U slovesa *bodъ* – *bosti* zněl tento aorist takto:

Sg. 1. <i>basъ</i> < * <i>bōd-s-o-m</i>	Pl. 1. <i>basomъ</i> < * <i>bōd-s-o-mon</i>
2. (<i>bode</i>) asigm. aor.	2. <i>baste</i> < * <i>bōd-s-te</i>
3. (<i>bode</i>) asigm. aor.	3. <i>base</i> < * <i>bōd-s-ŋt</i>

Duál byl 1. *basově*, 2. *basta*, 3. *baste*.

U slovesa *rekō* zněl aorist *rěchō* < **rēk-s-o-m*. Tedy:

Sg. 1. <i>rěchō</i>	Pl. 1. <i>rěchomō</i>	Du. 1. <i>rěchově</i>
2. (<i>reče</i>)	2. <i>rěste</i>	2. <i>rěsta</i>
3. (<i>reče</i>)	3. <i>rěše</i>	3. <i>rěste</i>

5.3.1.4.3. Aoristový příznak *-s-* se tu po *k* změnil na *ch* (*s* po *i, u, r, k* dává *š* > *š/ch*).

Obdobně je *ch*-ové zakončení u sloves na *-i, -y, -u*: srov. *krychō* < **krū-s-o-m*; *prosichō, pluchō* (inf. *pluti* „plouti“). Uvedeme si paradigma:

Sg. 1. <i>pluchō</i> < * <i>plou-s-o-m</i>	Pl. 1. <i>pluchomō</i> < * <i>plou-s-o-mon</i>
2. <i>phu</i> < * <i>plou-s-s</i>	2. <i>pluste</i> < * <i>plou-s-te</i>
3. <i>phu</i> < * <i>plou-s-t</i>	3. <i>pluše</i> < * <i>plou-s-ŋt</i>

Duál zní: 1. *pluchově*, 2. *plusta*, 3. *pluste*.

Podobně se časovalo i *prosichō, prosi, prosi* atd. a analogicky i *dělachō, děla, děla, dělachomō, dělaste, dělaše, dělachově, dělasta, dělaste* (kde nebylo důvodu ke změně *s* > *ch*) a *minōchō, minō, minō* atd.

5.3.1.4.4. U sloves typu *pnō – peti, j̄mō – j̄eti* jsou tvary dvojí, *s*-ové i *ch*-ové, srov. 1. os. sg. *pojēsō* i *pojēchō*, 1. plur. *pojēsomō* i *pojēchomō*, 3. plur. *jēsē* i *jēšē*.

5.3.1.5. Od sloves typu *vedō – vesti*, od kterých se tvoří aorist asigmatický, je možno utvořit i aorist sigmatický mladší. Zní v stsl. takto:

Sg. 1. <i>vedochō</i>	Pl. 1. <i>vedochomō</i>	Du. 1. <i>vedochově</i>
2. (<i>vede</i>)	2. <i>vedoste</i>	2. <i>vedosta</i>
3. (<i>vede</i>)	3. <i>vedošē</i>	3. <i>vedoste</i>

2. a 3. os. sg. jsou od aoristu asigmatického.

5.3.1.6. Aorist sigmatický mladší má v češtině a v západoslovanských jazycích místo *vedochō* podobu *vedechō* > stč. *vedech*; 2. (*vede*), 3. (*vede*), 1. pl. *vedechom*, 2. pl. *vedeste*, 3. pl. *vedechu* (< *vedechō*), 1. du. *vedechově (-va)*, 2. *vedesta*, 3. *vedesta*. Místo spojovacího vokálu *o* před *ch* je tu tedy *e* a ve 3. os. plur. tvar *vedechu* vzniklý z *vedechō* (proti stsl. *vedošē*). Koncovky vzniklé z *-chō* mají nyní i makedonština, bulharština a lužičtina. Srbština tu má *-še* ze *-šē*; stejně tak se ve staré ruštině vyskytuje *-ša* (< *-šē*).

5.3.2. Nyní několik slov o imperfektu.

5.3.2.1. Zakončení slovanského imperfekta nečiní potíží. Jsou tu tytéž koncovky jako v aoristu (sekundární koncovky a *ch*-ový sufix jako v sigmatickém aoristu). Nesnáze činí však vznik samého imperfekta, který nebyl dosud uspokojivě vysvětlen. V. Machek myslel na spojení s litevským přeteritem na *-ėjo-* a z něho chtěl vyvodit slovanské *-ěa-* ve *ved-ěa-chō*. A. Erhart se domnívá, že tu jde o sufix *-ā-* (jako v latinském imperfektu *es-ā-t* > *erat*) připojený k základu slova buď přímo, srov. *děla-a-*, nebo prostřednictvím dlouhého *ē* > *ě*, srov. *ved-ě-a-*; k tomuto rozšířenému základu pak byly připojeny aoristové *ch*-ové koncovky.

Tvary imperfekta v stsl. od sloves tzv. I. třídy jsou tyto:

Sg. 1. <i>veděachъ</i>	Pl. 1. <i>veděachomъ</i>	Du. 1. <i>veděachově</i>
2. <i>veděaše</i>	2. <i>veděašete</i>	2. <i>veděašeta</i>
3. <i>veděaše</i>	3. <i>veděachъ</i>	3. <i>veděašete</i>

Konc. *-chъ* v 3. os. pl. je z **-ch-o-nt*, konc. *-še* v 2. a 3. os. sg. z *-ch-e-s*, *-ch-e-t*.

Imperfektum od sloves typu *dělati* končí na *-achъ*, tedy *dělaachъ*, *dělaaše*, *dělaaše*, *dělaachomъ* atd.

U sloves typu *prosi* přistoupilo *-ěachъ* k základu *prosi-* a vzniklo tak *prosi-ěachъ* a z něho *prošaachъ* (*si* > *š*, *ě* po *š* se mění v *a*). Podobně z *chodĭ-ěachъ* > *choždaachъ* (tak v stsl.), z *divĭ-ěachъ* > *divl'aachъ*, z *vozi-ěachъ* > *vožaachъ* atp.

Ve staré češtině se však tvary typu *vožaachъ*, *prošaachъ* atd. nevyskytují, jsou tu tvary analogické podle *nesieše* (< *nesěaše*), tj. *prosieše*, tedy *prosiech*, *prosieše*, *prosieše*, *prosiechom*, *prosiešete*, *prosiechu*, *prosiechově*, *prosiešta*, *prosiešta*.

Od sloves typu *pnno – pęti* je imperfektum od kmene přítomného, tedy *pněachъ*, *pněaše* atd. Vyskytuje se i *zověachъ* vedle *zvaachъ*, *berěachъ* vedle *brgaachъ* atp.

5.3.2.2. Původ slovanského imperfekta není, jak jsme již uvedli, dosud náležitě vysvětlen. Je to tvar relativně mladší než aorist, má *-ch-* od sigmatického aoristu (a to po *-a-*, kde by foneticky vzniknout nemělo), slovotvorný základ, k němuž je *ch-*ový sufix připojen, není zcela jasný, jak jsme již uvedli; koncovky tu byly jako v aoristu sekundární a jako v aoristu odpadly nebo se pozměnily (3. plur. *-chъ* < **-ch-o-nt*).

5.3.3. Nyní se podíváme na přezens. Srovnáme si přezens ve staré indičtině s rekonstrukcí indoevropskou a s tvary praslovanskými:

	sti.	ide.	prasl.	starolit.	lat.
Sg. 1.	<i>asmi</i>	<i>*es-mi</i>	(<i>)esmъ</i>	<i>esmi</i>	<i>sum</i>
2.	<i>asi</i>	<i>*es-si</i>	(<i>)esi</i>	<i>esi</i>	<i>es</i>
3.	<i>asti</i>	<i>*es-ti</i>	(<i>)estъ</i>	<i>esti</i>	<i>est</i>
Pl. 1.	<i>smaḥ</i>	<i>*s-mes</i>	(<i>)esmъ</i>	<i>esme</i>	<i>sumus</i>
2.	<i>sṭha</i>	<i>*s-te</i>	(<i>)este</i>	<i>este</i>	<i>estis</i>
3.	<i>santi</i>	<i>*s-o-nti/*s-ṅti</i>	<i>sqtъ/(*)sętb(?)</i>	—	<i>sunt</i>

5.3.3.1. Stará indičtina nám dobře zachovala tzv. „primární“ koncovky *-mi*, *-si*, *-ti*, 3. pl. *-nti* (jsou to jednoduché koncovky *-m*, *-s*, *-t*, *-nt* rozšířené o determinující formant *-i* s významem „právě, nyní“). Zajímavé je střídání základu *-es-* v singuláru se základem *-s-* v plurálu, jak to ukazuje stará indičtina. V slovanštině je pouhé *s* jen v 3. os. plur. *sqtъ* (< **s-o-nti*; jde tu vlastně o tvar s tematickým vokálem *-o-* před koncovkou *-nti*; atematický tvar by zněl původně **s-ṅti* a ten by dal do slovanštiny *sętb*; takový tvar se hledá v makedonském dialektickém *set* a ve středoslovenském *sa* < *sętb* < *sntъ* < **s-ṅti*, nejde-li tu ovšem o duál *sta* upravený podle plurálu *sú* (< *sqtъ* < **s-o-nti*) na *sa*).

5.3.3.2. Duál od slovesa *jesmь* zněl ve stsl. takto: 1. *jesvě*, 2. *jesta*, 3. *jeste*. – Ve stsl. zněla konc. 3. os. sg. a 3. os. plur. *-tь*, tj. *jestь*, *spotь*. Je tu koncovka *-tь* místo *-tb* (snad *-tь jestь > -tb jestь*). Koncovka *-tь* je však ve staré ruštině, srov. dodnes ruské *jestь* (a archaické *sutь*).

5.3.3.3. Konc. *-si* v tvaru *jesi* (*jes-si*) vznikla asi kontaminací indoevropského *-si*, které by mělo dát do slovanštiny *-sь*, a *i* z pův. *ei* (které se vyskytuje v řečtině, irštině a litevštině u sloves tematických).

5.3.3.4. Další atematické sloveso *damь* (< *dadmь* < **dōd-mi*) má tyto tvary:

Sg. 1. <i>damь</i> (< <i>dad-mь</i>)	Pl. 1. <i>damь</i> (< <i>dad-mь</i>)	Du. 1. <i>davě</i> (< <i>dad-vě</i>)
2. <i>dasi</i> (< <i>dad-si</i>)	2. <i>daste</i> (< <i>dad-te</i>)	2. <i>dasta</i> (< <i>dad-ta</i>)
3. <i>dastь</i> (< <i>dad-tь</i>)	3. <i>dadětь</i> (< <i>dad-ьntь</i>)	3. <i>daste</i> (< <i>dad-te</i>)

5.3.3.5. Vedle *dadětь* (< *dad-ьntь* < **dōd-nti*) se vyskytuje i *dadotь* (< **dōd-onti*), z kterého je ruské *dadut*. Ve staré češtině je za *dadětь* tvar *dadie*.

5.3.3.6. Sloveso *věmь* (< *věd-mь* < **woid-mi*) má tyto tvary:

Sg. 1. <i>věmь</i>	Pl. 1. <i>věmь</i>	Du. 1. <i>věvě</i>
2. <i>věsi</i>	2. <i>věste</i>	2. <i>věsta</i>
3. <i>věstь</i>	3. <i>vědětь</i>	3. <i>věste</i>

5.3.3.7. Vedle tvaru *věmь* v 1. os. sg. se vyskytuje jako archaismus tvar *vědě* (< ide. **woidaī*), což je zbytek pův. ide. perfekta, srov. řec. (*w*)*oida*, gót. *wāit* (něm. ich *weiß*); *vědě* „vím“ (kořen *věd-* < **woid-*) je totožné s tím, co jsem *viděl* (kořen *vid-* < **weid-*).

5.3.3.8. Sloveso „jím“ je ve dvou psl. variantách: stsl. *jamь* (< *j-ěd-mь*) a *ěmь* (< *ěd-mь*). Stsl. časování je toto:

Sg. 1. <i>jamь</i>	Pl. 1. <i>jamь</i>	Du. 1. <i>javě</i>
2. <i>jasi</i>	2. <i>jaste</i>	2. <i>jasta</i>
3. <i>jastь</i>	3. <i>jadětь</i>	3. <i>jaste</i>

Ruské *jem*, *ješ'*, *jest*, 3. pl. *jed'at* je pokračováním druhé varianty *ěmь* stejně jako polské *jem*; stč. *jiem* (3. pl. *jědie*) mohlo vzniknout z obou variant, spíše však také z *ěmь* stejně jako tvary srbocharvátské a slovinské. Jen bulharské *jam* a makedonské *jadam* navazují na stsl. *jamь*.

5.3.3.9. Zbývá nám ještě poslední sloveso *jьmamь* „mám“, stsl. *imamь* (inf. *iměti*). Staroslověnské tvary jsou tyto:

Sg. 1. <i>imamь</i>	Pl. 1. <i>imamь</i>	Du. 1. <i>imavě</i>
2. <i>imaši</i>	2. <i>imate</i>	2. <i>imata</i>
3. <i>imatь</i>	3. <i>imotь</i>	3. <i>imate</i>

Je tu zajímavá konc. *-ši* podle tematických sloves, v 3. os. plur. pak stsl. tvar *imotь*, psl. *jьmotь* (< *jьma-ntь*). Sloveso *jьma-mь*, inf. *jьmě-ti* je odvozeno od základu *jьm-*, který je i v slovese *jьm-σ*, *jeiti* „jmu“ („mám“, co jsem „jal“).

5.3.4. Slovesa tematická se liší od atematických tím, že mají mezi kořenem a osobní příponou tematický vokál *e* nebo *o*, srov. 1. os. plur. *nes-e-mə*, 3. os. plur. *nes-oṭb* (< **nes-o-nti* < **nek'-o-nti*) a v 1. os. sg. poměrně záhadnou koncovku *-o* proti *-ō* ve většině indoevropských jazyků (kromě staré indičtiny, kde je *-mi*, srov. *bhārāmi*).

Nejlépe si to ukážeme na srovnání (srov. A. Erhart 1982):

	sti.	řec.	lat.	gót.	lit.	prasl.
Sg.	1. <i>bharāmi</i>	<i>pherō</i>	<i>legō</i>	<i>baira</i>	<i>vedu</i>	<i>berq</i>
	2. <i>bharasi</i>	<i>phereis</i>	<i>legis</i>	<i>bairis</i>	<i>vedi</i>	<i>beresb</i>
	3. <i>bharati</i>	<i>pherei</i>	<i>legit</i>	<i>bairith</i>	<i>veda</i>	<i>berets</i>
Pl.	1. <i>bharāmaḥ</i>	<i>pheromen</i>	<i>legimus</i>	<i>bairan</i>	<i>vedame</i>	<i>beremə</i>
	2. <i>bharatha</i>	<i>phereie</i>	<i>legitis</i>	<i>bairith</i>	<i>vedate</i>	<i>berete</i>
	3. <i>bharanti</i>	<i>pherousi</i>	<i>legunt</i>	<i>bairand</i>	–	<i>berotb</i>
Du.	1. <i>bharāvaḥ</i>	–	–	<i>bairōs</i>	<i>vedawa</i>	<i>berevē</i>
	2. <i>bharathaḥ</i>	<i>phereton</i>	–	<i>bairats</i>	<i>vedata</i>	<i>bereta</i>
	3. <i>bharataḥ</i>	<i>phereton</i>	–			<i>berete</i>

5.3.4.1. Jak je vidět, je ve většině ide. jazyků *-ō* z raně indoevropského *-eHw*. Slovanské *-o* můžeme nejlépe odvodit ze staršího *-ām* a to z raně indoevropského *-eHm* (tedy *-eHm* > *-ām* > *-o*, srov. Erhart 1982). Střídání *m* a *w* není v jazycích nič neobvyklého, a to nejen u osobních přípon, srov. řec. *-men* a het. *-weni*, *-wen*, a zájmen, srov. gót. *weis*, angl. *we* a lit. *mes*, slovan. *my*, nýbrž i u jmen, jak dodáváme *my*, srov. lit. *kirmis* „červ“ a slovan. *čървъ*, lit. *pirmas* a slovan. *рървъ* (ovšem zde může jít o příponové *m/w*), finské *nimi* „jméno“ a maď. *név* „jméno“ (srov. dále i přípony *-ment/-went*, jak připomíná Erhart). Střídání *m/w* poněkud připomíná střídání *m/b*, srov. slovan. *gostьmь*/lat. *hostibus* (i když tu může být příčina jiná). Přípona *-eHm* (z níž je slovanské *-o*) se může skrývat i v staroindickém *bharāmi* (ovšem s přidáním formantu *-i* podle ostatních osob).

5.3.4.2. Pozornosti si zaslouží i zakončení 2. os. sg. *-šb*; to vzniklo původně u sloves *i*-ových, srov. *pros-i-šb* (< **prok'-ei-si*), kde *s* po *i* se modifikovalo na *š*, za něž je před zadními vokály *ch*, před předními vokály *š*. Koncové *-šb* se pak rozšířilo ke všem tematickým slovesům. Stsl. *-ši* pak vzniklo kontaminací přípon, a to atematického *-si* (srov. stsl. *jesi* a čes. *jsi*) a tematického *-šb* (samo atematické *-si* pak vzniklo ze *-sb* (< ide. *-si*) a *-i* (< ide. *-ei*), jak jsme uvedli 5.3.3.3.; konc. *-i* (< ide. *-ei*) je v litevské 2. os. sg. *vedi*).

Ostatní přípony byly probrány u atematických sloves.

Ve 3. os. sg. byly vedle sebe podoby *nesetb*, *nese* (srov. i lit. *veda* bez konc.), *nesetb*. Staroslověnské *nesetb* vzniklo asi z *tb nese* + *tb*.

5.3.4.3. Slovesa, která mají za kořenem jen tematický vokál *e/o*, patří do tzv.

I. třídy. Ta se dělí podle infinitivního tvaru do několika skupin a vzorů. Ve staré slověštině jsou zpravidla tyto skupiny a vzory:

I.A: vzory: *neso* – *nesti*; *reko* – *rešti* (čes. řéci > řici)
vrbo – *vrěšti* (čes. arch. vrci); *pno* – *peti*
mro – *mrěti* (< *merti*); *plovo* – *pluti*

I.B: vzory: *zovo* – *zovati* (*bero* – *brati*)

5.3.4.3.1. Většina sloves, která patří do I. třídy ke vzorům *neso*, *reko* a *zovo/bero*, má v kořeni *e* (srov. *neso*, *vezo*, *pleto*, *vedo*, *tepo*, *plevo*; *peko*, *teko*; *bero*, *dero*, *pero*, *zeno*), v slovesném substantivu pak *o* (srov. čes. únos, úvod, prasl. *plotъ*, *tokъ*, *sъborъ*, *gomъ*).

5.3.4.3.2. Některá slovesa I. třídy pak mají jiný kořenový vokál (*bodo*, *mogo*, *plovo*, *slovo*; *padō*, *kladō*, *pasō*, *živō*), příp. redukovaný vokál (několik sloves typu *neso* – *nesti*, srov. *kveto/cveto* (inf. *kvisti/cvisti*), *četo* (inf. *čisti*), dále slovesa *vrbo* – *vrěšti*, *mro* – *mrěti*, *pno* – *peti*; srov. dále *črpo*, *tlko*; *tro*, *stro*; *načno*, *vzčno*, *klno*, *dmno*).

5.3.4.3.3. U sloves *reko* – *rešti* (*peko* – *pešti*, čes. *peku* – *péci*) a *vrbo* – *vrěšti* se střídají v paradigmatu tvaru na *k*, *g* s tvary na *č*, *ž* a *c*, *dz/z* (vzniklými palatalizacemi), srov. stsl. *peko* – *pečeši*, imper. *poci*, *mogo* – *možeši*, imper. *pomodzi*, *žego* – *žežeši*, imper. *žbdzi/žbzi*, *teko* – *tečeši*, imper. *tcici*, *vrbo* – *vrěžeši*, imper. *vrbdzi/vrbzi*, *tlko* – *tlčeši*, imper. *tlcici* atp.

5.3.4.3.4. U sloves typu *plovo* – *pluti* je v přítomnosti *-ov-* a v infinitivu *-u-*, srov. *travo* (< *trou-ām* < **trou-eHm*) a inf. *truti* (< **trou-tei*). Vzhledem k tomu, že tu byl většinou pův. ide. diftong *eu*, *ou*, který před vokálem přešel v *ov* nebo *ev* a před konsonantem v *u* nebo *ju* (podle charakteru následující slabiky), střídají se u těchto sloves obě tyto podoby, ovšem ne vždy podle pův. stavu, nýbrž podle vyrovnání v paradigmatu (máme *revo* – *rjuti* „řvátí“, staročes. *řevu* – *řúti*, ale i *rovo* – *ruti* „řvátí“, dále jen *plovo* – *pluti*, srov. již lit. *plauti*, dále *slovo* – *sluti*).

5.3.4.3.5. Několik sloves má tzv. nazální infix v přítomnosti, srov. *sedō* (< **se-n-d-ām*), *legō* (< **le-n-g-ām*) a *bodo* (< **bu-n-d-ām*); v infinitivním kmeni tento infix není, srov. stsl. *sedō* – *sěsti*, *legō* – *lešti*, *bodo* – *byti* „stát se“. Tento nazální infix je i v přítomnosti jednoho slovesa III. třídy, srov. *obreštō* – *obřěsti* „naléztí“. Obdobný nazální infix je v latině, srov. *tangō*, *tetigi*, *tactum*; *vincō*, *vici*, *victus*, v baltských jazycích, srov. lit. *krintu*, préter. *krita* „padat“, *bundu* – *busti* „probudit se“, *kampu* – *kapti* „uchopit“, dále pak i v řečtině, srov. *lambanō* „uchopuji, беру“, aorist *elabon*, a v sanskrtu, srov. *kr̥ṇtati* „řeže“ (kořen *kr̥t-*).

5.3.4.3.6. Sloveso *iti* má v stsl. přezens *ido* (psl. *jdō*). Jde o starobylé sloveso, srov. lat. *eō* (< *eīō*), 3. os. sg. *it* „jde“. Protože by z krátkého *i* zůstal v praslov. jen měkký jer *ь*, bylo sloveso v přítomnosti rozšířeno o sufix *-de/do*; před *ь* pak vzniklo proteticko-hiátové *j*; celý tvar 3. os. sg. pak zněl prasl. *j-ь-de-tъ* (v něm vlastním kořenem je *ь*). Tento tvar pak v staré slověštině (kde *jb* > *i*) zní *idetъ*, v češtině však je *jde* (< *jbde(tъ)*). Aorist zní stsl. *idъ*, *ide*, čes. *jid*, *jide*. Obdobný sufix *-de/do*

je v příbuzném slovese, které zní stsl. *jadŕ – jachati*, rus. *jedu – jechat'*, pol. *jadę –jechać*, čes. *jedu – jeti*.

5.3.4.3.7. Imperfektum od sloves I. třídy zní *nesěachŕ, nesěaše* atd., *pečaaachŕ, pečaaše* atd., *pněachŕ, mŕřěachŕ, plověachŕ*, ale *zvaachŕ, bŕraachŕ* (vedle *zověachŕ, berěachŕ*).

5.3.4.4. Slovesa, která mají za kořenem místo pouhého tematického vokálu *e/o* kmenotvornou příponu *ne/no*, patří do tzv. II. třídy slovesné. Jsou to slovesa tohoto typu:

II. A: vzor *stignŕ – inf. stignŕti*, aorist *stignŕ, stiže* atd.

II. B: vzor *minŕ – inf. minŕti*, aorist *minŕchŕ, minŕ* atd.

stanŕ – inf. stati, aorist *stachŕ, sta* atd.

Koncovky jsou stejné jako u sloves I. třídy, tj. stsl. *stignŕ, stigneši* atd. Imperfektum je od přezentního kmene, srov. *sŕchněachŕ, sŕchněaše, dvigněachŕ, dvigněaše* atd.

5.3.4.4.1. Obdobná slovesa se sufixem *ne/no* se vyskytují i v jiných ide. jazycích, srov. lat. *sternŕ* (*strāvi, strātum*) „prostřít“, řec. *temnŕ* (aor. *etamon*) „řežu“ (odvoz. *atom* „nerozřezatelný“), lit. *einu* (inf. *eiti*) „jdu“.

5.3.4.5. Do tzv. III. třídy patří slovesa, která mají kmenotvornou příponu *jeljo*. Jsou to tyto typy v staré slověnině:

III. A: vzory: *pojŕ – pěti, borjŕ – brati, dělajŕ – dělati,*

umějŕ – uměti, sějŕ – sěti, sějati

III. B: vzory: *lajŕ – lajati, plačŕ – plakati, jemljŕ – imati* (< *jŕmati*),

věrujŕ – věrovati

5.3.4.5.1. Sloveso *pojŕ – pěti* stejně jako *bŕjŕ – biti* do této třídy geneticky nepatří, protože *j* je částí kořene, srov. *pojŕ* < **poi-ām* (*-ām* < **-eHm*), *pěti* < < **poi-tei*; *biti* < **bei-tei*, *bŕjŕ* je z *bŕ-ām*, základ *bŕ* z *bŕ* a to z **bei* (podobu *boi-* je v slově *bojŕ*). Patří tedy tato slovesa původně do I. třídy slovesné, do III. třídy se zařadila jen svým tvarovým přizpůsobením (*pojŕ, poješi* jako *dělajŕ, dělaješi*).

5.3.4.5.2. Typickými slovesy sem patřícími jsou slovesa denominativní jako *dělajŕ* (od základu *dělo* „dílo“), *umějŕ* (*umŕ*), *milujŕ* (*milŕ*), *věrujŕ* (*věra* „víra“), dále iterativa, srov. stsl. *umirajŕ, čitajŕ* (k slovesům *mŕŕŕ, čŕtŕ*).

5.3.4.5.3. Dost sloves patří také k typům *plačŕ – plakati* (*mažŕ – mazati*). Sufix *jeljo* tu splynul v době I. palatalizace a palatalizace alveolár s předchozím konsonantem a způsobil jeho změnu, srov. prasl. *plak-je-mŕ* > *plačemŕ, maz-je-te* > > *mažete, pis-je-te* > *pišete* atd.

5.3.4.5.4. U sloves *věrujŕ – věrovati, besědujŕ – besědovati* máme před *jeljo* vokál *u* (< **ou*), před infinitivním *-a-* pak *-ov-* (*ou-a* > *ova*).

5.3.4.5.5. U sloves *dějŕ – děti, dějati, sějŕ – sěti, sějati* máme dvojí infinitivní tvary.

5.3.4.5.6. Stsl. sloves typu *borjo-brati* „bojovati“ (fonet. *borǫ – brati*), *koljo* [*kol'ǫ*] – *klati* „zabíjeti“, *meljo* [*mel'ǫ*] – *mlěti* „mlíti“ je poměrně málo. Stejně tak u sloves *jemljo* [*jeml'ǫ*] – *imati* (< *jьmati*) „bráti“, *steljo* [*stel'ǫ*] – *stlāti* „stláti“.

5.3.4.5.7. Málo je i sloves typu *lajjo-lajati*, *tajjo-tajati*, *bajjo-bajati* (poslední sloveso je velmi starobylé, bylo patrně atematické, srov. řec. *phēmi* < *phāmi*, ale bylo převedeno k slovesům s příponou *je/jo*).

5.3.4.5.8. Jako sloveso *bbjo-biti* (*pbjo-piti*) měla v psl. redukovanou hlásku před příponou *je/jo* i slovesa *krbjo-kryti*, **mbjo-myti*. V staré slověnině a většině slovanských jazyků se před *j* tvrdý jer změnil v *y*, takže máme *myjo*, *kryjo*. V ruštině však tu tvrdý jer (pod přízvukem) zůstal a změnil se později v *o*, srov. rus. *króju*, *móju*, *róju*.

5.3.4.5.9. Koncovky jsou u všech sloves III. třídy stejné a shodné s koncovkami I. třídy. Pro přehlednou ilustraci si uvedeme praslovanskou podobu u slovesa *dělajjo*:

Sg. 1. <i>dělajjo</i>	Pl. 1. <i>dělajemъ</i>	Du. 1. <i>dělajevě</i>
2. <i>dělaješbъ</i>	2. <i>dělajete</i>	2. <i>dělajeta</i>
3. <i>dělajetbъ</i>	3. <i>dělajotbъ</i>	3. <i>dělajete</i>

V stsl. je přirozeně v 2. os. sg. *-ši* a ve 3. os. sg. a plur. *-tъ*.

5.3.4.5.10. Aorist se tvořil od těchto sloves běžným způsobem, srov. *dělachъ*, *děla*, *děla*, *dělachomъ*, *dělaste*, *dělašę*, *dělachově*, *dělasta*, *dělaste*. Podobně i *brachъ*, *věrovachъ*. Imperfektum znělo *dělaachъ*, *uměachъ*, *věrovaachъ*, ale od *borjo – brati* od přítomného základu *borěachъ*, pod. *meljaachъ* a *pojaachъ* (od *pojo-pěti*).

5.3.4.6. Do IV. třídy patří slovesa, která mají kmenotvornou příponu *i*, srov. 2. os. plur. *pros-i-te*. Jsou to tyto typy sloves ve staré slověnině:

IV.A: vzor: *prošǫ – prositi*

IV.B: *vižǫ – viděti*; *drъžǫ – drъžati*; *sъpljǫ – sъpati*.

5.3.4.6.1. Praslovanský přezens si ukážeme na typu *prošǫ – prositi*:

Sg. 1. <i>prošǫ</i>	Pl. 1. <i>prosimъ</i>	Du. 1. <i>prosivě</i>
2. <i>prosišbъ</i>	2. <i>prosite</i>	2. <i>prosita</i>
3. <i>prositbъ</i>	3. <i>prošetbъ</i>	3. <i>prosite</i>

Tvar *prosišbъ* jsme si již vysvětlili z indoevropského **prok'-ei-si*

1. os. sg. *prošǫ* vznikla ze staršího *pros-jām* a to z **prok'-jeHm* (v jiných jazycích je *-jeHw* > *-jō*). Jinak psl. *i* v celém paradigmatu je za starší *i* a to je patrně z ide. *ei* (*ēi*). Rozhodně je tomu tak u sloves stavových jako *sědišbъ/sedišbъ*, srov. lat. *sedēs* (< *sedēis*), *vidišbъ*, srov. lat. *vidēs* (< *vidēis*). Ve 3. os. plur. tvary *prošetbъ*, *vidětbъ* mají konc. *-ětbъ* ze staršího **-inti* (*-inti* > *-bNtbъ* > *-ětbъ*).

5.3.4.6.2. Slovesa tohoto typu mají obdobu i v jiných indoevropských jazycích. Jsou to stavové přezenty typu *sedeō*, *sedēs* v latině a iterativní a kauzativní slovesa se sufixem *-eje/-ejo*, srov. řec. iterativa *phoreō* (< *phoreiō*) „nosím“ proti *pherō*

„nesu“; *okheō* (< *wokheiō*) „vozím“, lat. kauzativa *moneō* (< *moneiō*) „upomínám, napomínám“ (srov. *memini* „pamatuji se“), indická kauzativa typu *bodhayati* „budí“ (proti *budhyate* „bdí“, viz Erhart (1982).

5.3.4.6.3. V slovanštině vedle stavových sloves jako *šěděti/seděti*, *letěti*, *ležati* máme i iterativa jako *goniti* (ke *gōnati*), *nositi* (*nesti*), kauzativa, tj. slovesa, která způsobují, aby se něco dělo, srov. *moriti* (k **merti* > stsl. *mřeti* „mřítí“), *buditi* (*bōděti*), *topiti* „dělati teplým“, *naviti* (k *nyti*, čes. *nýti*, stsl. *unyti* „býti malátný, unavený“), a denominativa, tj. slovesa odvozená od jmen, srov. *věriti* vedle *věrovati* (od *věra* „víra“), *viniti* (*vina*), *raniti* (*rana*) atd.; u posledního páru to může být i naopak, tj. substantivum *rana* od slovesa *raniti*. Ojedinelé je prasl. a stsl. sloveso *šəpljō*, *šəpiši*, *šəpiti* atd., inf. *šəpati* (čes. *špím*, *špátí*).

5.3.4.7. Některá slovesa se vymykají zařazení do tříd, jsou nepravidelná nebo mají tvary obojí.

Nepravidelné je sloveso *chotěti*, stsl. *choštō*, *chošteši* je podle III. třídy (*tj* > *št*), ale 3. os. plur. *chotětš* je podle IV. třídy. V staré češtině bylo *chcu* (< *chъcō* < **chot-jām*), *chceš* atd., 3. plur. *chtie* (< *chotě(tš)*) opět podle IV. třídy (vedle základu *chot-* je v češtině i *chot-* jako ve stsl. a v ruštině, srov. 1. os. sg. *vzchoci*, 3. os. sg. *vzchóce*, 3. os. sg. aoristu *vzchotě*).

Sloveso *metati* má v stsl. tvary buď *metō*, *meteši* nebo *meštō*, *mešteši*. Takových sloves, které kolísala mezi vzory, bylo patrně více.

Poznámka. V češtině (zejména v dialektech) je tvarové kolísání mezi slovesy *dělati* a *mazati* (*brátí*), srov. *ořu*, *ořeš/orám*, *oráš*, stč. a dial. *mecu*, *mecěš* / *metám*, *metáš*, *šepcu*, *šepceš* / *šeptám*, *šeptáš*, *dřimu*, *dřimeš* (stč. *dřiemi*, *dřiemeš*) / *dřímám*, *dřímáš* (srov. rus. *dremľjú*, *dremľješ*) atd.

5.3.4.8. K nepravidelným slovesům patří vlastně i slovesa atematická, o nichž jsme již mluvili. K slovesu *jesmь* „jsem“ je infinitiv od jiného základu, tj. *byti* „státí se, vzniknouti, růsti“ (srov. *bylina* „rostlina“), aorist *bychь*, *by*, *by*, *bychomь*, *byste*, *byšę*, *bychově*, *bysta*, *byste*, a druhý aorist *běchь*, *bě*, *bě* atd.; tento druhý aorist má význam imperfekta (*bychь* „stal jsem se“, *běchь* „byl jsem“) a má také některé tvary skutečného imperfekta, srov. 3. os. sg. *běaše*, 3. os. plur. *běachō*, 3. os. du. *běašete*. K infinitivu *byti* je i přezens *bōdō* (< *bōNdaN* < **bundām*) s významem „začínám být, stanu se, budu“ a imperativ *bōdi* „bud“, *bōděmь*, *bōděte* atd. Sloveso *dati* – *damь* má imperfektum *daděachь* (stč. *dadiech*), stsl. *jasti* – *jamь* „jím“ imperfektum *jaděachь*, *věděti* – *věmь* „vím“ impf. *věděachь*.

5.3.4.9. Poznámka 1. Zmínili jsme se už o reliktu ide. perfekta ve slovanštině v podobě *vědě* „vím“ (< **woidai*, řec. (*w*)*oida*, gót. *wāt*, něm. *ich weiß*). Podobně se v partikuli *-si* v *kъto-si*, čes. *kdosí* vidí starý optativ od základu *es* „jsem“, tedy *kъto-si* „bud kdokoli“ (viz lat. *sit*; srov. i ruské *kto-nibud* „někdo“, které ukazuje možnost takového pojetí).

5.3.4.10. Poznámka 2. Osobní přípony *-m*, *-s*, *-t* (*-mi*, *-si*, *-ti*), *-me*, *-te* pocházejí ze zájmenných základů a vyskytují se – stejně jako zájmena – i v jiných jazykových rodinách patřících do nostratické velkorodiny, např. v rodině uralské,

srov. maď. *lakom* „bydlím“, *kérem* „prosim“, *kértek* „proсите“, fin. *puhun* „mluvím“, *puhumme* „mluvíme“, *puhutte* „mluvíte“ atp. Snad i protoindoevropská přípona s laryngálou, tj. *-e-Hw* (> lat. *-ō*)/*-e-Hm* (> psł. *-ām* > *-o*) má svou obdobu v maď. příponě *-k* u sloves časování podmětneho, srov. *kérek* „prosim“ (bez objektu), *kérem* „prosim“ (když je přítomen předmět děje); distribuce přípon *-mi* a *-Hw/Hm* je ovšem v ide. jazycích nyní jiná. A. Erhart (1982) se však domnívá, že přípona schematicky jím označená *M₂A* by se mohla původně chápat jako transgresivní (tj. s objektem *já-tě*, *já-ho* atd.), přípona *HA* (laryngální) jako netransgresivní („já“ jako subjekt děje nepřecházejícího na jinou osobu), což je vlastně plně v souladu s naším srovnáním. – Uvedené přípony mají v uralských jazycích i význam přivlastňovací, srov. maď. *barátom* „můj přítel“, fin. *kirjamme* „naše knihy“, *kirjatte* „vaše knihy“. Je tedy fin. *puhumme* vlastně „mluvení naše“ a podle toho by i *nes-e-me* mohlo znamenat geneticky „nesení naše“ (spíše však „nesení vztahující se k nám“); z obecného vztahu k příslušné osobě mohl vzniknout v uralských jazycích jak význam osobní, tak i přivlastňovací přípony. Obdobný stav je v jazycích altajských, ba i v dalších jazycích, srov. eskymáckou větu *Ženě pes zjevení—jeho—její* s významem „Žena vidí psa“.

5.3.5. Imperativ. Prasl. a stsl. imperativ typu *beri* (2. a 3. os. sg.), *berěmъ* (1. os. pl.), *berěte* (2. os. pl.), *berěvě* (1. os. du.), *berěta* (2. os. du.) je od původu indoevropský optativ, srov. řec. *pherois*, *pheroit*, pl. *pheroimen*, *pheroite*. Před *i* a *ě* diftongického původu ovšem došlo k II. palatalizaci velár, srov. *ръci*, *ръcěmъ*, *ръcěte*; *врѣdzi*, *врѣdzěte* (od *врѣgo*).

U sloves III. třídy (*-je/jo-*) došlo k přehlásce (*'oi* >) *'ai* > *ei* a *ei* pak dalo *i*, srov. *znajite*, *pokažite*. Obdobně je všude i u sloves IV. třídy, srov. *chvali*, *chvalimъ*, *chvalite*, *chvalivě*, *chvalita*.

Poznámka. V češtině se staré zakončení u některých sloves zachovalo, srov. *jdi*, *jděme*, *jděte*, *tiskni*, *tiskněme*, *tiskněte*, ba rozšířilo se i k slovesům *i*-ovým, srov. *spi*, *spěme*, *spěte*.

U sloves atematických se tvoří imperativ sg. příponou *-jъ*, srov. *věd-jъ* > stsl. *vězъdbъ*, čes. *věz*, *dadjъ* > stsl. *daždbъ*, bohemismus Kyj. listů *dazъbъ*, pod. čes. *jez* a *viz* (od *viděti*, podle *věz* od *věděti*). Plurál a duál *dadimъ*, *dadite*, *dadivě*, *dadita*. Tvary typu *dadimъ*, *dadite* se staly v ruštině i tvary indikativu prez., srov. *dadim*, *dadite*, *dadut*; *jedim*, *jedite*, *jed'at*.

5.3.6. Kondicionál. Kondicionál se tvořil z tzv. participia *l*-ového a optativu slovesa *byti*, který zněl stsl. takto:

Sg. 1. <i>bimъ</i>	Pl. 1. <i>bimъ</i>	Du. 1. <i>*bivě</i>
2. <i>bi</i>	2. <i>biste</i>	2. <i>*bista</i>
3.- <i>bi</i>	3. <i>bъ</i>	3. <i>*biste</i>

Tvoří se optativní příponou *-i-*, v 1. os. sg. k ní přistupuje tzv. primární konc. *-mъ*, v ostatních tvarech koncovky sekundární (jako v aoristu a impf.). Duálové tvary nejsou přímo doloženy. 2. os. pl. má *-s-* podle aoristu. Aoristové tvary se

vůbec postupně šíří a zatlačují pův. optativní tvary; místo *bq* bývá *biše*, později místo *bim̃* v plurálu *bichom̃* a nakonec tvar aoristu *bych̃*, *by*, *by*, *bychom̃*, *byste*, *byše*, *bychově*, *bysta*, *byste* v kondicionálu převládli. Tak je tomu ve všech slovanských jazycích (kromě čakavského srbocharv. dialektismu *bim*, srov. *kupio bim*, *kupio biš*, *kupio bi*, *kupili himo*, *kupili bite*, *kupili bi*).

5.3.7. Slovanský infinitiv je zakončen na *-ti*. Skupina *-dt-*, *-tt-* u sloves I. třídy se změnila na *st* (jev už baltoslovanský, protobaltský), srov. *vedq – vesti*, *pletq – plesti*; skupina *-kt-*, *-gt-* se chová, jak jsme připomenuli už výše, jako prasl. *tj* a jsou za ni střidnice jako za *tj*; srov. stsl. *reko – rešti*, *mogo – mošti*, čes. *řici*, *pomoci*, rus. *pomoč'* (srbocharv. *-či*, slovin. *-či* atd.). Skupiny *bt*, *pt* se zjednodušily, srov. *tepo – teti*, *grebo – greti* atd.

Infinitiv je od původu ustrnulý (adverbializovaný) pád slovesného substantiva na *-t-*, podle všeho dativ, tedy *-ti* z pův. **-tei*. O tom, že je to patrně dativ, svědčí i vývoj v nových ide. jazycích, srov. angl. *to write* „psátí“ (jako *to the book*, což je dativ subst. *the book*).

5.3.8. Vedle infinitivu bylo v praslovanštině i supinum zakončené na *-t̃*. Je to patrně akuzativ *tu*-kmenového substantiva (*-tum > -t̃*). Užívalo se ho po slovesech pohybu, srov. stsl. *ido ryb̃ lovit̃* (u supina se užívalo vazby genitivní jako u substantiv). V češtině je zbytek supina *jdu spat* (< *s̃pato*) proti inf. *spátí/spát*. Jako biblický archaismus zůstalo i *přijde soudit živých i mrtvých* (gen. vazba). V latině je *eō laudātum* „jdu chválit“. Supinum se zachovalo dosud v dolní lužické srbštině, srov. *du spat*, *glědat* atd., a v slovinštině, srov. *grem spat*, *drv sekat* atd.

5.3.9. Participia. O participiích *nt*-ových již byla řeč u deklinace *nt*-kmenů (stsl. tvary *nesy*, *nesošti*, *nesy*, pl. *nesošte*, *nesošte*, *nesošta*; stč. *nesa*, *nesúci*, *nesa* (později *nesúci*), pl. *nesúce*).

5.3.9.1. Participia *s*-ová (neboli přechodník minulý) se v prasl. a stsl. tvořila sufixem *-s* < ide. *-us*, srov. stsl. *ved̃s* < **vedus*, femin. *ved̃ši* < **ved-us-jī*, n. *ved̃s*, plur. *ved̃še*, *ved̃še*, *ved̃ša*, du. *ved̃ša*, *ved̃ši*, *ved̃ši*; pod. *рь̃s̃*, *рь̃ñši*, *рь̃s̃* (od *рь̃nq*, *р̃eti*), *въ̃z̃m̃s̃*, *въ̃z̃m̃ši* (od *въ̃z̃m̃q*, *въ̃zeti*). U sloves typu *kryti* vzniklo *kryṽs* < **krū-u-us* (mezi *ū* a *u* vzniklo hiátové *u*, které dalo *v*), *kryṽši*, *kryṽs* atd. Tato zakončení na *-ṽs* vzniklé v typu *kryṽs*, *myṽs* se pak rozšířilo ke všem slovesům zakončeným na samohlásku, tj. *dělaṽs*, *dělaṽši*, *dělaṽs*, *minoṽs*, *minoṽši* atd. Jen u sloves *i*-ových (IV. třída) se *-s* < *-us* přehlasovalo po měkké souhláске (*chval̃i-s̃s* > *chval̃j̃s̃* > *chval̃j̃s* > *chval̃'̃s*) na *-s̃*, takže máme *chval̃'̃s*, *chval̃'̃ši* atd., pod. *obrãt̃s̃*, *obrãt̃ši* (*obratiti*), *proš̃s̃*, *proš̃ši* atd. Později i sem pronikají tvary na *-iṽs*, tj. *pustiṽs*, *pustiṽši* atd.

Od slovesa *iti* je participium *s*-ové *š̃bd̃s*, *š̃bd̃ši*, *š̃bd̃s*, *š̃bd̃še* atd. (od jiného základu *š̃bd-*, pod. jako part. *l*-ové *š̃bd̃s̃/š̃bd̃s̃*; základ *š̃bd-* je redukováná podoba základu *chod-* v *choditi*).

5.3.9.2. Participium *l*-ové se tvořilo od infinitivního kmene přidáním koncovek *-l̃s*, *-la*, *-lo*, *-li*, *-ly*, *-la* (koncové *-s̃* je tu stejné jako u substantiv muž. rodu,

-a, -o jako u feminin a neuter). Jsou to od původu adjektiva (a také substantiva) tvořená sufixem *-l-*, srov. lat. *edulis* a české *jedlý* (sufix *-l-* je prastarý, předindoevropský, nostratický, srov. mongol. *tani-l* „známý“, fin. *vete-lä* „vodnatý“, gruzín. *cer-il* „napsaný“). V slovanštině se z těchto adjektiv znamenajících původně zpravidla toho, kdo něco dělá, vyvinula participia, srov. čes. *přišel jsem* „jsem ten, který přišel“, „jsem příšlý“, *dal jsem* „jsem dárcce“ „jsem, kdo dal“.

5.3.9.2.1. Ve spojení se slovesem „jsem“ a jeho tvary vytváří *l*-ové participium tzv. perfektum, které vyjadřovalo stav vplynulý z minulého děje, srov. *prišľb jesmь, dělalъ jesmь* („jsem příšlý“, „jsem ten, který dělal“); zbytky tohoto pojetí můžeme vidět i v novočeském *přišli jsme, abychom Vás pozdravili* („jsem příšlý“, „jsem zde, abychom Vás pozdravili“).

5.3.9.2.2. Ve spojení s imperfektem (nebo aoristem) se vytvářely tvary plusquam-perfakta: *nesľb běchъ, nesli běachъ*; ve spojení s *бодъ* tvary tzv. futura exakta, srov. *nesľb бодъ, nesli бодотъ*. Ve spojení s kondicionálem *bimь* tvary kondicionálu *nesľb bimь* „nesl bych“ (později byl kondicionál *bimь* nahrazen aoristem *bychъ*).

5.3.9.2.3. Participium *l*-ové se od některých sloves tvořilo ze základu s redukovaným stupněm samohlásky, srov. stsl. *umrělb, sьtrělb* (srov. čes. *umrlý*, ale *umřel* < *umřěl* z plného stupně). U sloves typu *dvignoti* se tvoří od kořene bez přípony *нъ* (jako v češtině), srov. *dvigľb, navykľb*, ale jsou i tvary s *нъ*, srov. *vzdvignolъ, navyknolъ* (opět jako v češtině).

5.3.9.3. Participia *n*-ová a *t*-ová jsou v praslovanštině a ve staré slověnštině v komplementární distribuci. Od některých sloves se tvoří participia *t*-ová, od jiných *n*-ová. Tak i v některých větvích indoevropských jazyků, srov. něm. *gebunden* „svázaný“, *geschrieben* „napsaný“, ale *gemacht* „udělaný“, *gefragt* „otázaný“.

5.3.9.3.1. V staré slověnštině se *t*-ová participia tvoří od sloves I. třídy, jejichž kořen je zakončen na nosovku, srov. *jetъ, jeta, jeto, prokletъ (proklьnъ – prokleti)*, dále od sloves s inf. kmenem na *-rě-* (z *-er-*), a to od redukovaného stupně, např. *prostřьtъ* „prostřen“, *otvrьstъ* „otevřen“, od některých sloves III. tř. na *-i-* a *-ě-*, např. *izvitъ, obitъ* (< *ob-vitъ* „ovínut“), *prolitъ, pětъ* (od *pěti, pojъ*), *sětъ*.

5.3.9.3.2. Některá slovesa na *-i* však mají ve stsl. příponu *-enъ*, srov. *бъженъ* (proti *bitъ* na jiném slovanském území, např. v češtině). Diference jsou i u participií tvořených od sloves na *-y-*, srov. stsl. *otъkrъvenъ* „odkryt“, sch. *pokriven* (proti *otъkrytъ* jinde), *umъvenъ* (proti *umytъ*), *zabъvenъ* (proti *zabytъ*), *šъvenъ* (proti *šitъ* jinde; *šъvenъ* ze *šiti* < *šyti* < **sjū-tei*).

5.3.9.3.3. Sufixem *-nъ, -na, -no* se tvoří participia od sloves se základem na *-a-*, srov. *dělantъ, zъvantъ, znantъ, věrovanъ*, dále od sloves na *-ě-*, srov. *viděntъ, věděntъ, drъžantъ*. Participium *zъvantъ* má překrásnou paralelu v staroindickém *huvāna-*.

5.3.9.3.4. Sufixem *-enъ, -ena, -eno* se tvoří participia od sloves I. A třídy, srov. *nes-enъ (nesъ), ved-enъ (ved-ъ), grebenъ (grebъ), rečenъ (rekъ), pečenъ (pekъ)* a dále od sloves II. A třídy, srov. *dvizenъ (dvig-нъ-ti), stizenъ (stignoti)*. V stsl. se od sloves II. A třídy vyskytují i tvary *dvignovenъ* (< *dvig-n-ov-enъ*), *otъrinovenъ* „odvržen, zavržen“. Dále se tvoří příponou *-enъ, -ena, -eno* participia od IV. třídy,

srov. stsl. *chval'ěm* (< *chvali-ěm*), *obraš'ěm* (*obratij-ěm*; srov. čes. *obrácen*), *vožděm* (*vodĭ-ěm*), *kupl'ěm* (< *kupĭ-ěm*; s l'epentetickým). O slovesech III. tř. na -i, -y už byla řeč; tu jsou tvary *bъjěm* v stsl. a *bitъ* jinde, *otъkryvěm* v stsl. a *otъkrytъ* jinde. Od sloves typu *kol'ŕ* – *klati* a *bor'ŕ* – *brati* jsou buď tvary *kolemъ* nebo *klanъ*, *boreň* nebo *branъ*.

5.3.9.4. Od participií *n*-ových a *t*-ových se tvoří i podstatné jméno slovesné (substantivum verbale), a to příponou -*ъje*, srov. *propętъje* „ukřizování“ (od *propętъ* „napjat, ukřizován“), *obrętenъje* „nalezení“, *glagolanъje* atd. K slovesu *iti*, které nemá žádné takové participium, je subst. verb. -*itъje* (*sъnitъje*) nebo -*šъstъje* (*prišъstъje*, srov. čes. *Kristovo přišti* „přijítí“). Deklinace těchto substantiv je stejná jako u ostatních -*ijo*- kmenů, tj. jako u typu *znamęnъje*.

5.3.9.5. V staré slovenštině se ještě vyskytuje tzv. participium *m*-ové, tvořené sufixem -*mъ*, -*ma*, -*mo* od přítomného kmene (zakončeného na -*o*-, -*no*-, -*je*-, -*i*-), srov. *vedomъ*, *vedoma*, *vedomo*, *rekomъ*, *rekoma*, *rekomo*, pod. *sękomъ*, *znajęmъ*, *chwalimъ*, *vidimъ* (tu vedle *vidomъ* jako *vędomъ*). V staré slovenštině jsou tato participia hojně rozšířena a užívá se jich jak v přívlastku (atributu), tak i v přísudku (predikátu), např. *slovo glagoljemoje* „slovo pronášené“, *dręvo posękajęmo byvajętъ* „strom bývá kácen“. Tato adjektiva mají i význam českých adjektiv na -*elný*, srov. *vidimъ* „viděný“ i „viditelný“, *neugasimъ* „neuhasitelný“. V češtině se zachovalo z těchto slovesných adjektiv jen málo dokladů, srov. *vędom*, *vidomý*, *znám*, *lakomý*, *pitomý*, v stč. i *držim*. Nejsou to tedy v češtině žádná participia, nýbrž jen slovesná adjektiva. Zato velké rozšíření mají v staré slovenštině a v církevní slovanštině; odtud se dostala do ruštiny, srov. *nesokrušimyj*, *neugasimyj*, *soglasujęmyj*, *vospitajęmyj*, *nazyvajęmyj* atd. Srov. i lužická adjektiva *wudajomny* „mající býti vydán“, *přidžęlomny* „mající být přidělen“.

5.3.9.6. Zmínili jsme se již o některých opisných tvarech slovesných jako např. o kondicionálu *neslъ bimъ*, perfektu *prišęlъ jesmъ*, *dęlalъ jesmъ*, plusquamperfektu *bęchъ rekъ*, futuru exaktu *neslъ bŕdŕ*.

5.3.9.6.1. Můžeme si ještě uvést různé popisy s pasivním významem *nesomъ jesmъ* „jsem nesen“, *nesęmъ bychъ* „byl jsem nesen“, *nesęmъ bęchъ*, *nesęmъ byvaachъ*, *nesęmъ bŕdŕ*. Ovšem jsou to podle všeho jen spojení slovesného adjektiva (participia) se sponovým slovesem, nikoli právě formy pasivní. Svědčí o tom i to, že se někdy proti řeckému originálu, kde je pasivum, užívá aktiva, srov. *osŕdišę i* (< *ŕb*) „odsoudili ho“, „byl odsouzen“, nebo se užívá zvrátného slovesa *azъ trębujŕ otъ tebe kręstiti sę* „potřebuji být pokřtěn od tebe“ (srov. J. Kurz 1969).

O tom, že opisného pasiva v pravém smyslu nebylo, svědčí i stará čeština; srov. lat. větu *Qui credit in eum, non iudicatur, qui non credit, iam iudicatus est* v překladu českém *Ktož věří veň, nesúdie ho, ale ktož nevěří, již súzen jest*. Z dokladu je vidět, že pasivum v přítomtu je přeloženo aktivně, protože nebyl po ruce vhodný tvar, srov. *non iudicatur* „nesúdie ho“; pro perfektum však tvar byl, srov. *iam iudicatus est* „již súzen jest“, ovšem s významem „již byl odsouzen“ (stč. *již súzen jest* je právě perfektum, označuje stav vyplývající z minulého děje).

5.3.9.6.2. Stejně jako nebylo pasíva v pravém slova smyslu, nebylo také opisného futura. Budoucnost se vyjadřovala jednak prezentními tvary dokonavých a někdy i nedokonavých sloves, srov. *всѣ си дамъ ти, ту и видите* „tam ho uvidíte“; jednak opisy s modálními slovesy *choťeti, iměti, načeti, včeti* „začítí“, srov. stsl. *choštetsъ sōditi* „bude soudit“, *ne imamъ piti oтъ ploda sego lozъnago* „nebudu pítí z tohoto plodu révy“, *dzvězdy načьnотъ съ небесе padati* „hvězdy budou padat“, *edinogo drъžitъ se, a o drudzěmъ ne brěštъ včьbnetъ* „jednoho se bude držet a druhým bude pohrdat“ („začne pohrdat“). (Srov. Kurz, 1969.)

Typ *bođo pьsati* se v staré slověnštině ještě nevyskytuje (je jen *bođo pisaъ*; je však možné, že některé doklady tohoto tzv. futura exakta mají význam obyčejného futura; srov. v nové polštině *będę pisał* nebo v slovinštině *bom pisal*). V staré češtině se futurum vyjadřovalo vedle opisů *chcu psáti, jmám psáti, začnu volati* již tvarem *буду psáti*; ten ve XIV. stol. převládl. Z češtiny se typ *буду psáti* rozšířil do ostatních jazyků západoslovanských (v polštině ovšem *będę pisacъ* vedle častějšího *będę pisał*) a později i do jazyků východoslovanských, srov. ruské *буду писат'*, ukr. *буду пьсати* (vedle *пьсатыму* „jmu se psáti“). V jazycích jihoslovanských (kromě slovinštiny) je dodnes opis pomocí slovesa *choťeti*, srov. srbocharvátské *pisat ću (pisaću), će biti* „bude“, bulh. *аз сте пиша* s ustrnulým *сте* (vzniklým z tvaru *choštetsъ*) a prezentem slovesa (v makedonštině je obdobně ustrnulé *k'e* pro tvoření futura). V němčině je *ich werde schreiben* podobně českému *буду psáti* ustáleno až o 100 let později (1450, jak zjistil L. Zatočil), v angličtině je dodnes *I shall go* „mám jítí“, *you will go* „chcete jítí“, tedy stav odpovídající stavu praslovanskému.

5.4. ZÁKLADNÍ PARADIGMATA PRONOMINÁLNÍ DEKLINACE

5.4.1. Deklinace zájmen bezrodých je snůškou různých kořenů, které se teprve sekundárně (po vzniku deklinace substantiv) uspořádaly do jakéhosi deklinačního paradigmatu. Souvisí to se starobylostí zájmen, jejichž některé kořeny sahají až do předindoevropského, nostratického období. Výklad zájmených tvarů pro jejich velkou starobylost (a možnost různých analogických změn za tak dlouhé období) činí proto značné potíže.

Uvedeme si nejdříve základní paradigma bezrodých zájmen:

1. <i>azъ</i>	<i>ty</i>	—
2. <i>мене (mъne)</i>	<i>tebe</i>	<i>sebe</i>
3. <i>мнѣ; mi</i>	<i>tebě (tobě); ti</i>	<i>sebě (sobě); si</i>
4. <i>мє (me)</i>	<i>tę (te)</i>	<i>sę (se)</i>
6. <i>мнѣ</i>	<i>tebě (tobě)</i>	<i>sebě (sobě)</i>
7. <i>мънојо</i>	<i>toboјо</i>	<i>soboјо</i>

1. <i>my</i>	<i>vy</i>
2. <i>nasъ</i>	<i>vasъ</i>

3.	<i>namъ</i>	<i>vamъ</i>
4.	<i>ny</i>	<i>vy</i>
6.	<i>nasъ</i>	<i>vasъ</i>
7.	<i>nami</i>	<i>vami</i>
1.	<i>vě</i>	<i>va</i>
2.6.	<i>naju</i>	<i>vaju</i>
3.7.	<i>nama</i>	<i>vama</i>
4.	<i>na</i>	<i>va</i>

V závorkách jsou uvedeny možné alternativní formy vyskytující se na části území nebo staré formy předpokládané na základě pozdějšího stavu (*me, te, se*).

5.4.1.1. Nejstarobylejší jsou formy 1. a 2. osoby s konsonanty *m, t*. Ty sahají až do předindoevropského, nostratického období (srov. maď. *en* (< *em*) „já“, *te* „ty“, mordvin. *mon* „já“, *ton* „ty“, mandžuské *mini* „mene“; nostratická prozatímní rekonstrukce zájmena 1. os. sg. je podle V. M. Illiče-Svityče *mi*, gen. *mīna*, 1. plur. *mā*; prozatímní rekonstrukce 2. os. sg. *ti/Si*, 2. os. plur. *tā*; tato podoba se však v ide. prajazyce jako zájmeno nezachovala, vyskytuje se však, jak jsme viděli, jako sufix zájmenného původu v konc. 2. os. pl. u sloves, srov. *nes-e-te*; stejně tak se v 2. os. sg. zachovala druhá podoba *Si* v slovesném ide. sufixu *-s*. Zájmeno 1. os. sg. s konsonantem *m* je v akuzativu *mε* (< **me-m* s přidanou konc. akuzativu *-m* od substantiv), dále v gen. *mene* (tu dokonce s nostratickou konc. nepřímého pádu *-n*; srov. už připomenutý mandžuský (altajský) gen. sg. *mini*) a v dativním a lokálovém *mъně* a v instr. *mъnojε*. Konsonant *m* (z nostratického *mā*) je i v plurálovém zájmenu *my* (a také v slovesných konc. *-mъ, -me, -mo*; srov. i lit. *mes* „my“). V 1. os. duálu je tvar *vě* (shodný s *-vě* u sloves) a mající paralely v staroindickém plur. *vayam*, gót. *weis*, angl. *we*, het. *weš*; je to střídání *m/w* v 1. osobách všech čísel (srov. i konc. 1. os. sg. sloves **eHm/*-eHw*). Zájmeno 2. os. s konsonantem *t* je v akuzativním *tε* (< **te-m*) a v nominativním *ty*, které vzniklo z ide. *tū* (a to snad z *TUWA*, jak soudí Erhart; *WA* je totiž další zájmenný základ protoindoevropský, vyskytující se i v plurálu). Velmi starobylý a až do nostratického období sahající je i zájmenný základ s konsonantem *n* (nostrat. *na*), vyskytující se v nepřímých pádech plur. *nasъ, namъ* atd. Dva základy 1. os. plur. se vysvětlují tím, že v této osobě se původně vyskytovaly formy exkluzivní („my bez vás“) a inkluzivní („my s vámi“). Ty ovšem po zaniknutí sémantického rozdílu mezi oběma formami vplynuly do jednoho paradigmatu. Dativ plur. *namъ* vznikl z pozdně ide. *nō-mus*, srov. lat. *nō-bis* s jiným sufixem dativu, lokální *nasъ* nejlépe vysvětlíme z *nō-su* (spojení základu *nō* s konc. lokálu *-su*), podobně vzniklo i genitivní *nasъ* z **nō-s-om* (jako *těchъ* < *toi-s-om*). Akuzativy plur. *ny, vy* vznikly z **nons, *vons* (jako v deklinaci jmen), jak to ukazuje staroprus. *mans* (*m* podle nominativu) a *wans*. Akuzativ *vy* se pak dostal i do nominativu a měl vliv na přetvoření pův. tvaru nom. plur. *na* tvar *my* (v litevštině dosud *mes*). Tvary *vamъ, vasъ* vznikly stejně jako tvary *namъ, nasъ*, tj. **vō-mus* > *vamъ, vō-su* > *vasъ* (lok.),

vō-s-om > *vasъ* (gen.). Tvary *namí, vami* v plur. a *nama, vama* v duálu jsou podle jmenné deklinace. Jmenná deklinace a deklinace zájmen rodových měly na konečné zformování deklinace zájmen bezrodých (z pův. dosti chaotického seskupení různých kořenů) značný vliv.

5.4.1.2. Zvratné zájmeno *se* (*se*) má hojně ide. paralely. Jde tu podle Erharta o protoide. kořen *SA* (*SAI*), s nímž ovšem zčásti splynul ide. kořen **sew(e)* s významem „vlastní“. Toto zájmeno má obdobné tvary jako zájmeno 2. osoby. V dativu mají obě zájmena obdobné tvary *tebě, sebě*, srov. i lat. *tibi, sibi*, staroprus. *sebbei* (jde tu o *b*-ový sufix jako v lat. *nō-bis*). Dativní *b* se dostalo i do genitivu místo *teve* (sti. *tava*), *seve* (lit. *savo*), takže vznikly genitivy *tebe, sebe*. Nakonec se *b* rozšířilo v celém paradigmatu (gen., dat., lok., instr.). Instrumentály *mъnoje, toboje, soboje* jsou podle *toje*. Kratší tvary v dativu *mi, ti, si* mají paralely v lit. *mi, ti, si*, sti. *me, te, se* (*e* < *oi*), řec. *moi, soi, hoi*.

5.4.1.3. Výkladové potíže činí nom. 1. os. sg., který zní stsl. *azъ* (bulh. *az*, mak. *jas*, stč. *jáz*, nč. *já*, v ostatních jazycích většinou *ja*, v staré době však pol. sln. rus. též *jaz*). V jiných ide. jazycích zní nominativ tohoto zájmena takto: sti. *aham*, avest. *azəm*, řec. *egō*, lat. *egō*, gót. *ik*, lit. *aš*, arm. *es* atd. Většina ide. jazyků ukazuje základ *eg'*, rozšířený buď o dlouhé *ō* (lat., řeč.), nebo o *-om* (sti. *aham*, avest. *azəm*) podle slovesných tvarů. Rovněž slovanské zakončení na *-ъ* předpokládá *-om*. Nejasné je počáteční *a* v staré slovenštině (ze staršího *ā*). Snad tu jde o baltoslovanskou tendenci měnit počáteční *e* v *a*, jak soudí V. Machek. V slovanštině by pak došlo ke zdĺoužení *a* > *ā* podle *tū* „ty“, a tím by vzniklo *azъ*. Je-li však počáteční *j* v *jazъ* dosti staré, mohlo *a* vzniknout z *ē* po *j* (po *j* místo *ē* bývá *a*); bylo by tu pak zdĺoužené *ē* proti *e* v jiných jazycích. A. Erhart rekonstruuje protoindoevropskou podobu schematicky jako *H'AGA*, z níž by vzniklo *ego* a další úpravou podle sloves *egō*. Palatální *g'* (postaru *g'h*) reflektující se v staroindickém *aham*, av. *azəm*, slovan. *azъ*, lit. *aš* a arm. *es* by však muselo vzniknout z *H'A'G'A* nebo z *H'AG'I* (*GI* je další možný kořen uváděný Erhartem 1982), příp. litevské *aš* z *HAG'I*, je-li počáteční *a* dosti staré (a nejde-li o jev mladší, jak jsme uvedli výše). Kořen *H'A* (raně ide. *H'e*) pochází z nostrat. *'i/e*, což jsou zájmenné elementy pro blízké ukazování (proti *'a* pro vzdálené ukazování), *GA* (ide. *go/ge*) je rovněž deiktický zájmenný element (srov. i řec. akuz. *e-me-ge* podle Erharta z *H'A-MA-GA*, gót. *mik* < *MAGA*), celek *H'AGA/H'AG'A* (raně ide. *H'ego/H'eg'o*) znamenal „tento zde“. Byla to emfatická forma zájmena (při zdůraznění subjektu), neboť jinak byla osoba vyjádřena u slovesa (srov. předslovan. formou asigm. aoristu **ved-o-m* „vedl jsem“ a sti. imperfektum *abharam* „nesl jsem“).

5.4.2. Nyní se podíváme na deklinaci zájmen rodových, a to především na zájmena *tъ, ta, to* a *jb, ja, je*. Jejich paradigma vypadá takto:

	m.	n.	f.		m.	n.	f.
Sg. 1.	<i>tъ</i>	<i>to</i>	<i>ta</i>	1.	<i>*jb</i>	<i>*je</i>	<i>*ja</i>
2.	<i>togo</i>		<i>toje (tojě)</i>	2.	<i>jego</i>	<i>jeje (jejě)</i>	

3.	<i>tomu</i>	<i>toji</i>	3.	<i>jemu</i>	<i>jeji</i>	
4.	<i>tě</i>	<i>to</i>	4.	<i>jb</i>	<i>je</i>	
6.	<i>tomě</i>	<i>toji</i>	6.	<i>jemb</i>	<i>jeji</i>	
7.	<i>těmě</i>	<i>tojo</i>	7.	<i>jimb</i>	<i>jejo</i>	
Pl. 1.	<i>ti</i>	<i>ta</i>	1.	<i>*ji</i>	<i>*ja</i>	<i>*je (jě)</i>
2.	<i>těchě</i>		2.		<i>jichě</i>	
3.	<i>těmě</i>		3.		<i>jimb</i>	
4.	<i>ty</i>	<i>ta</i>	4.	<i>je (jě)</i>	<i>ja</i>	<i>je (jě)</i>
6.	<i>těchě</i>		6.		<i>jichě</i>	
7.	<i>těmi</i>		7.		<i>jimi</i>	
Du. 1.4.	<i>ta</i>	<i>tě</i>	1.4.	<i>*ja</i>	<i>*ji</i>	<i>*ji</i>
2.6.	<i>toju</i>		2.6.		<i>jeju</i>	
3.7.	<i>těma</i>		3.7.		<i>jima</i>	

5.4.2.1. O akuzativu zájmena *tě* jsme již mluvili. Tento tvar vznikl z ide. **to-m* (**tom* > *tām* > *tum* > *tuN* > *těN* > *tě*). Obdobně akuzativ *jb* je ze staršího *ji-m* (> *jbN* > *jb*) a nominativ *jb* z *jis* (tak dodnes litevsky). V slovanském zájmeně *jb* splynula dvě ide. zájmena, a to ukazovací *i-s* (lat. *is, ea* < *eia, id*) a vztažné *jos* (sti. *yah*). Obdobně jako *jb* se skloňuje i zájmeno *sě* (lit. nom. *šis*, akuz. *ši*). Podle vzoru *si-m* (*sěN*): *si-š* > *sěš* – srov. lit. *ši*: *šis* – a *ji-m* (*jbN*): *ji-š* (*jbš*) vzniklo i *tum* (*těN*): *tuš* (*těš*). Z tvaru *tuš* (*těš*) pak vznikl nominativ *tě*. Femininum *ta* je z ide. *tā* a neutrum *to* z ide. *tod/tot* (*tod* > *tā* > *to*).

Tvar genitivu *togo* vznikl složením ze dvou zájmenných základů *to-go* (jinde *to-so, te-so, to-sjo* atp.); význam všech obdobných tvarů je „toho-to“. Tvary dativu, lokálu a instrumentálu mají základ rozšířen o zájmenný element *m-ový* (podle Erharta protoide. *SMA/MA*), zakončení pak je přizpůsobeno jmennému zakončení, srov. dat. *tomu* (jako stsl. *rabu*), instr. *těmě* < **toi-mi* (jako *syněmě* < *sūnumi*). Stejný jako instr. je i lokál, ale ze základu *to*, tedy *tomě* (< **toi-mi*).

V plurálu převažuje základ *toi*, srov. gen. *těchě* < **toi-s-om* (jsou tu tři komponenty, základ *toi*, zájmenný základ *so* jako v gen. sg. jinde, např. *to-so, te-so*, srov. něm. *de-s*, a gen. konc. *-om* běžná v gen. plur. u jmen), dativ *těmě* < **toi-mus* (základ *toi* + *m-ově* zakončení jako u substantiv), lokál *těchě* < **toi-su* (*toi* + lok. konc. *-su*), *těmi* < **toi-mis* (*toi* + *mis* jako u subst., srov. *sūnu-mis*). Akuz. *ty* je z **tons* (jako u subst.), nom. *ti* < **toi* (srov. u subst. řec. *lukoi*, slovan. *vьlci*). Plurálové řešení základu *to* o další element *i* je už předindoevropského, nostratického původu. Jde tu o nostratickou koncovku nepřímého pádu *j*, která se u maskulin dostala i do nominativu plur. zájmen (ale i substantiv v některých jazycích, srov. řec. *lukoi*, lat. *lupi* (*i* < *oi*), slovan. *vьlci*, lit. *vilkaĩ*). Stejně tak se toto *oi* později dostalo i do instr. sg. m., srov. *těmě* (< **toi-mi*) snad podle plurálu *těmi* (< **toi-mis*), a také do nepřímých pádů feminina, srov. instr. *tojo* (< **toi-ām*), ale i gen. sg. *toje/tojě* (zakončení podle jmenné deklinace *jā*-kmenů) a dat. lok. *toji* (< **toi-ei*). Ak. f. sg. *tě* vznikl z *tām*, plur. *ty* jako *ženy* (vysvětlení viz tam).

Duál *ta, tě, tě* má typické duálové koncovky. Maskulinum *ta < tā* (< **tō(u)* < **to-H^wo*), *tě* je podle zakončení číslovky *dvě* (< *dwai, dwoi* a to z *d^pH^wai*, protoide. *DA-H^wAI*, Erhart 1982). Gen. lok. *toju* (< *toi-ous*), dat. instr. *těma* (< *toi-ma*).

5.4.2.2. Stejnou deklinaci má i zájmeno *jb, ja, je*, které se v nominativní podobě vyskytuje jen jako relativum, srov. stsl. *iže* (< *jbže*), *jaže, ježe*. Proti *togo* je tu *jego* (přehláska *'ā > e*), proti *těchъ* pak *jichъ*, proti akuz. *ty* stsl. akuz. *ję* (severoslovan. *jě*) atd.; prostě uplatňují se tu obvyklé korespondence mezi tvrdými a měkkými typy (vzniklé většinou psl. přehláskou *'ā > e*).

Jak jsme již připomenuli, v slovanském *jb* a baltském *jis* splynula dvě indoevropská zájmena, a to zájmeno **is* (lat. *is, ea, id*; v základech se střídají *i, ei, e*) a zájmeno **jos* (sti. *yaḥ*). Jde tu o dva starobylé nostratické základy, a to *'i/e* (ide. *i, ei, e*) s deiktickým významem a základ *ja* s významem „jaký, který“.

5.4.2.3. Podle *tъ, ta, to* se skloňuje více zájmen. Jsou to: *tъ, onъ, ovъ, takъ, kakъ, jakъ, vъsjakъ, tolikъ, kolikъ, selikъ; samъ*; číslovky *jedinъ/jednъ, dva, oba* (podle duálu *ta, tě, tě*) a také *mъnogъ, drugъ, stsl. inъ*. Zájmenná adjektiva na *-likъ* a dále *mъnogъ, drugъ* mají vedle zájmenných tvarů i tvary podle jmenné nebo složené deklinace (u adjektiv).

5.4.2.4. Zájmeno *tъ* bývá v nominativu ve vývoji slovanských jazyků rozšiřováno o další zájmenné elementy, a to *-tъ, -jb, -nъ*, takže vznikají tvary *tъtъ* (srov. rus. *tot*, středosloven. *tot*, stč. *tet*), *tъjb* (sch. *taj*, bulh. m. *toj*, ukr. *toj*), *tъnъ* (čes. *ten*, pol. *ten*, dluž. *ten*, hl. *tón*, slk. *ten/ton*). S deiktickou partikulí *e-* vzniklo ruské *etot* (< *e-tъtъ*). Z *tъjb + že* vzniklo české *týž*, které má deklinaci složenou (podle adjektiv). Podobně jako *tъ* může být rozšiřováno i *onъ*, srov. *onъnъ > čes. onen, onъjb > sch. onaj* a také *jb*, srov. čes. *jbъže > jenž* (jako relativum).

5.4.2.5. Poznámka. Zájmeno *tъ, ta, to* vzniklo z pův. neutra *to* (< *tod/tot*) rozšířením do všech rodů. Neutrum *to* ukazovalo pův. na předmět neživý, na živé předměty ukazovalo ide. **so, *sā* (srov. sti. *sa* (m.), *sā* (f.), řec. *ho* (m.), *hē* (f.), ale neutrum *to*). Je to v souladu s nostratickým *šā* „on, ona“, a *tā* „to“. Základ *so, sā* se do slovanštiny nedochoval. Je však zachován v ide. konc. životných substantiv *-u-s, -i-s, -o-s*, srov. lit. *sūn-u-s*, lat. *host-i-s*, řec. *luk-o-s*.

Zájmeno *onъ* vzniklo ze dvou deiktických partikulí, srov. nostrat. *'a* (ukazující na vzdálenější předmět) a *NA* (tedy bylo by to protoindoevropské *HA-NA*). Zájmeno *onъ* má v slovanštině jednak svou vlastní deklinaci, tj. *onogo, onomu* atd., jednak byly nominativní tvary *onъ, ona, ono* atd. dosazeny jako nominativy k zájmenu *jego, jemu* atd. a bylo tak dotvořeno zájmeno 3. osoby.

5.4.2.6. Podle zájmena **jb, *ja, *je* se skloňovala i zájmena *našъ, vašъ, mojb, tvojb, svojъ* (tj. podle *jego, jemu* např. *našego, našemu* atd.) a do jisté míry i zájmeno *sъ*, které mělo v nom. sg. tvary *sъ, si* (f.), *se* (n.) (gen. *sego, seje* atd.), v akuz. f. tvar *sъjo*, v nom. pl. tvary *siji* (m.), *sije* (f.), *si* (n.), v nom. du. *sъja* (m.), *si* (f., n.).

5.4.2.7. Zájmeno *vъsъ* (západoslovan. *vъśъ*) se v těch tvarech, ve kterých je u zájmena *tъ* v základu *ě*, skloňuje podle tvrdého typu, tj. *vъsěchъ, vъsěmъ* jako

těchъ, těmъ, tam však, kde je u zájmena *tъ* v základu *o*, skloňuje se podle měkkého typu, srov. *togo* × *jego* a *vsęgo*. Tento fakt se uváděl jako důkaz toho, že II. palatalizace předcházela před III. palatalizací. Před *ě* diftongického původu vzniklo z *ch s'*, tedy např. lok. *vsęchъ* (jako *těchъ* < **toisu*), a teprve potom vznikla III. palatalizace, tj. *vbchogo* > *vsęgo* (následující slabika se palatalizovala podle předcházející; uvádíme tu tvary podle starého přepisu, tj. *vbchogo* místo *vbchägä*, neboť opakujeme starou argumentaci). Potíž výkladu je v tom, že přehláska *ǫ* > *e* byla před monoftongizací diftongů; ovšem na druhé straně v případě tzv. III. palatalizace šlo vlastně o asimilaci celé slabiky, jak jsme uvedli dříve: *ǣtka* > *ǣtk'ä* > *ǣtc'ä* > *ǣtca* (morfolog. vyrovnání), *likǣ* > *lik'e* > *lice*. Ve femininu našeho zájmena *vbcha* > *vbch'ä* > *vs's'a* (psáno *vsja/vsa*), v gen. sg. m. *vbchägä* > *vbch'egä* > *vs's'egä* > *vsęgo*. V západoslovanských jazycích je za *s'* vzniklé II. a III. palatalizací *š*, tedy *vbšb*, *vbša*, *vbše*. Litevsky zní zájmeno *visas* (*s* po *i* dává v slovanštině *š*, které se štěpí na *ch/š* podle následující samohlásky). Podle Kopečného lit. *visas* není přejato ze slovanštiny, nýbrž jde o pův. tvar. (Proto je možno i v slovanštině předpokládat změnu *s* > *ch*.)

5.4.2.8. Podle *tъ* se skloňovalo v podstatě i zájmeno *kъ-to* (z ide. **k^wos*). Můžeme si srovnat nominativ a akuzativ v jiných ide. jazycích (srov. A. Erhart 1982):

	sti.	gót.	lit.	prasl.
1.	<i>kañ</i>	<i>h^was</i>	<i>kas</i>	<i>kъ(to)</i>
4.	<i>kam</i>	<i>h^wana</i>	<i>kq</i>	(<i>kogo</i>), * <i>kъ</i> (nedoloženo)

V akuzativu z pův. ide. *k^wom* vznikl v praslovanštině tvar *kъ* (již nedoložený), který se obdobně jako u zájmena *tъ* (ještě před odpadnutím koncovek) dostal i do nominativu. Protože byl příliš krátký, byl k němu přidán další zájmenný element *to**, takže vzniklo *kъto*. V akuzativu byl tvar *kъ* už v praslovanštině nahrazen genitivním tvarem *kogo*. (Je to první genitiv-akuzativ v slovanštině; podle něho vznikl genitiv-akuzativ i u substantiv.) Jinak je deklinace podobná deklinaci *tъ*, tj. 1. *kъto*, 2. *kogo*, 3. *komu*, 4. = 2., 6. *o kornъ*, 7. *čěmъ*. Tvar *čěmъ* se svým *c* (před *ě* < *oi*) lišil od ostatních pádů a byl proto nahrazen tvarem *kyjъmъ* (od *kъjbъ*) > čes. *kým*, ukr. *kym*, luž. *kim*, sch. *kim*. V ruštině došlo ke zrušení alternace *k/c* a vznikl tvar *kem*.

5.4.2.9. Druhé tázací zájmeno *čъto* (vzniklé z ide. *k^wid*) má tuto deklinaci: 1. *čъ(to)*, 2. *česo*, 3. *čemu*, 4. *čъ(to)*, 6. *čěmъ*, 7. *čimъ*. Je tu zajímavá archaická koncovka (vlastně pronominální element) *-so* v *česo*, která je v slovanštině jen v tomto tvaru. Pouhé *čъ* je běžné zejména v akuzativu po předložkách, srov. čes. *več* < *vbčъ*, *nač*, *proč*, dále čakavské (srbocharv.) *ča* < *čъ* „co“, a v záporném

*) Ve slovinštině je i *nihče* s partikulí *če* místo *to*; jinak je však *kdo* (< *kъto*) jako v češtině.

ničb. Genitivní tvar *česo* (dodnes dochovaný v slovinštině v podobě *česa*) se v redukované podobě *č̣so* (stč. *čso* > *co*) dostal v některých jazycích do akuzativu a nominativu a nahradil tak pův. *č̣bo*. Je tomu tak v češtině, v polštině (s kašubštinou), dolní luž. srbštině, v slovenštině (tu však *čo* podle ostatních pádů) a dialekticky i v jiných jazycích (ukr., bělorus., rus., tu zpravidla *čo*); ve vymřelé polabštině bylo *cū* (< *co* < *č̣so*). Místo *česo* se pak vytvořil nový „pravidelný“ genitiv *čego*. Pův. *č̣bo* v podobě *čto* a zejména *što* je ve většině slovanských jazyků (ruš., bělorus., ukr., sch., m., bul., hluž.). Ve slovinštině je *kaj* (vzniklé patrně z plur. n. zájmena *ḳajb*, tj. z *kaja*; Kopečný 1980). Toto *kaj* je i v části dialektů srbocharvátských, tak zvaných kajkavských (většina srbocharvátských dialektů je však štokavská, má *što/šta*; malou část tvoří i dialekty čakavské podle *ča* < *čb*, jak bylo uvedeno).

5.4.2.10. Obě zájmena *ḳb(to)* < *k^wos* a *č̣b(to)* < *k^wid* jsou odvozena od ide. základů *k^wo*, *k^wi* (příp. *k^woi* > lat. *qui*). V některých jazycích převládl kmen *k^wo*, v jiných *k^wi*, někde se oba kmeny střídají. Ve slovanštině je u životných *k^wo*, u neživotných *k^wi* (to je asi pův. stav); v latině je *quid* vedle *quod*, germánské *hwat* „co“ je z kořene *k^wo* (z *hwat* je pak něm. *was*), něm. *wer* „kdo“ je z *hwez* (a to z **kwis*, které odpovídá lat. *quis*), ale v gótštině bylo *hwas* „kdo“ (< *k^wo*) jako v slovanštině.

Poznámka. Obě podoby tázacího zájmena jsou velmi starobylé a pocházejí z nostratického základu *Ḳo* (srov. fin. *ku-ka* „kdo“, kušitské **kw* „kdo“) střídajícího se s *Ḳe* (maď. *ki* „kdo“, mong. *ken*: srov. též údaje u Kopečného 1980).

5.5. ZÁKLADNÍ PARADIGMATA ADJEKTIV

5.5.1. Deklinace adjektiv je shodná s deklinací substantiv. Např. *novb* se skloňuje jako tvrdá maskulina (stsl. *raḅb*, psl. *vḅkḅ*), *nova* jako *řoka*, *žena*, *novo* jako *věko*, *řoto*; *šujb* „levý“, *pěšb* „pěší“ jako *mžb*, *pěša* jako *duša*, *pěše* jako *pol'e* (*mor'e*); *vel'bjb* jako *ul'bjb* atd. Srov. např. *ducḥb svętb*, gen. *ducha svęta* atp., *farisęju slępe* (vokativ). Podobně se jmenně skloňovala i participia, jak jsme již uvedli, srov. 1. *nesy*, 2. *nesořta*, 3. *nesořtu*, 4. *nesořtb* atd., 1. *vedb*, 2. *vedbša*, 3. *vedbšu*, 4. *vedbšb*, 6. *vedbši*, 7. *vedbšeṃb* (stsl. tvar), a také druhý stupeň adjektiv *bol'bjb*, *bol'bši*, *bol'e*, m. gen. *bol'bša*, dat. *bol'bšu*, ak. *bol'bjb*, lok. *bol'bši*, instr. *bol'bšeṃb* (stsl.); fem. *bolbši*, gen. *bol'bše*, dat. *bol'bši*, akuz. *bol'bšę* atd.).

5.5.2. Vedle tvarů jmenných, které se skloňovaly, jak jsme viděli, jako příslušná substantiva, se už v praslovanštině vyskytovaly tzv. tvary složené typu *dobrb + jb*, *dobra + ja*, *dobro + je* (jmenný tvar adjektiva + zájmeno *jb*, *ja*, *je*).

Skloňovaly se původně obě části:

m.	n.	f.
1. <i>dobrb-jb</i>	<i>dobro-je</i>	<i>dobra-ja</i>
2. <i>dobra-jego</i>		<i>dobry-je</i>

3.	<i>dobru-jemu</i>		<i>dobrě-ji</i>
4.	<i>dobrě-jb</i>	<i>dobro-je</i>	<i>dobrø-jø</i>
6.	<i>dobrě-jemь</i>		<i>dobrě-ji</i>
7.	<i>dobry-jimь</i>		<i>dobro-je</i>

Jak je vidět z paradigmatu, skloňují se obě části, a to v maskulinu a neutru až do lokálu; instrumentál je už upravený, místo **dobromь-jimь* je novější tvar *dobryjimь* (patrně podle plurálu *dobry-jimi*). Ve femininu jsou v gen., dat., lok. kratší tvary zájmenné, tj. *je* (místo *jeje*), *ji* (místo *jeji*); instrumentál je podle zájmen, tj. podle *toje* i *dobroje* *ženoje*.

V plurálu jsou staré tvary v nominativu a akuzativu; srov. celé paradigma:

	m.	n.	f.
Pl. 1.	<i>dobri-ji</i>	<i>dobra-ja</i>	<i>dobry-je</i>
2.		<i>dobry-jichь</i>	
3.		<i>dobry-jimь</i>	
4.	<i>dobry-je</i>	<i>dobra-ja</i>	<i>dobry-je</i>
6.		<i>dobry-jichь</i>	
7.		<i>dobry-jimi</i>	
Du. 1. 4.	<i>dobra-ja</i>	<i>dobrě-ji</i>	<i>dobrě-ji</i>
2. 6.		<i>dobru-ju</i>	
3. 7.		<i>dobry-jima</i>	

V plurálu je náležitý tvar *dobry-jimi* (pro m. a n.) a podle něho vznikly tvary gen. *dobry-jichь* (< *dobrě-jichь*), lok. *dobry-jichь* a dat. *dobryjimь* (stejně jako *dobryjimь* v instr. sg. a *dobryjima* v duálu).

5.5.2.1. Začíná se tu u adjektiv projevovat osobitá deklinace (např. dat. pl. *dobry-jimь* místo *dobromь-jimь*) odlišná od jmen. Tento proces se ovšem dovršil až v jednotlivých slovanských jazycích v důsledku tzv. stahování, srov. české *dobrějb* > *dobryj*, *dobraja* > *dobrá*, *dobroje* > *dobré* atd. V ruštině, kde stahování nenastalo, se v nepřímých pádech projevil vliv zájmenné deklinace, srov. *dobrogo*, *dobromu* jako *etogo*, *etomu*. Ale to vše už patří do výkladů vývoje jednotlivých slovanských jazyků. Stopy směřující k stahování se projevují už v stsl. památkách; místo *dobrajago* se objevuje *dobraago* a *dobrago*, místo *dobrujemu* pak *dobruumu* a *dobrumu*. Není to ovšem stahování českého a západoslovanského typu.

5.5.2.2. Obdobně jako *dobrějb* se skloňoval i měkký typ *pěšьjb*, *pěšaja*, *pěšeje*, gen. *pěšajago*, dat. *pěšujemu* atd., plur. *pěšiji*, *pěšeje*, *pěšaja*, gen. *pěšijichь* atd.

5.5.2.3. V staré slovenštině i v četných jiných slovan. jazycích (mimo ruštinu) místo *dobrějb* je *dobryj* (stsl. psáno *dobryi*, ъ před *j* se mění v *y*). Podobně z *pěšьjb* vzniká *pěšijь* (psáno stsl. *pěšii*, totiž *ь* dává *i*, srov. *i* *dobryi*). V ruštině *-ějb* zůstalo

a vokalizovalo se při zániku jerů v *oj*, srov. rus. *slepój, pustój*; v nepřízvučné pozici se však podle církevní slovanštiny píše *-yj*, srov. *dobryj*.

5.5.2.4. Poznámka 1. Obdobná tendence k spojování jmenného tvaru adjektiva se projevuje v baltských jazycích, srov. lit. *geras-is* „dobře-jě“ a lit. *gero-ji* „dobrá-ja“. Je to významný vývojový paralelismus, ovšem nikoli ještě na úrovni morfologie, neboť vidíme, že v *geras-is* je *is* připojeno k plnému tvaru adjektiva *geras*, v slovanštině *jě* přistoupilo k *dobrě* až po hláskových změnách na konci slova. Jde tu patrně o projev kategorie určenosti. Stejně stopy postpozitivního kladení zájmena jsou i v íránských jazycích a v germánštině, srov. např. něm. *schön-es*, kde *-es* je z pův. germ. *it* postpozitivně připojeného k základu (pod. v *schön-er* je *er* z *ez* a to z ide. *is*). V slovanských jazycích se obdobný proces zopakoval v bulharštině, kde se ovšem postpozitivní zájmeno klade nejen za adjektivum, srov. *българска-та книга*, nýbrž i za substantivum nebo zájmeno, srov. *книга-та, наса-та книга* (srov. též *голјамо-то семејство, славјанските езичи, езикот, историјеската граматика, ратиштата* „cesty“).

5.5.2.5. Poznámka 2. Velmi vzdáleně připomíná z hlediska typologického určující *jě* (připojující adjektivum těsněji k substantivu) indonéské *jang*, srov. *apakah (co) masih (stále) ada (je) medja (stůl) jang (jenž) kosong (volný)?*, doslova „Copak je stále stůl, jenž volný?“, volně „Je tu ještě volný stůl?“; nebo *Dimakah (kde) ada (je) rumah (dům) makan (jíst) jang (jenž) baik (dobrý)?* „Kde je dům jídla, jenž dobrý?“, volně „Kde je nějaká dobrá restaurace?“ *Rumah jang baik* „dům, jenž dobrý“ připomíná *domъ добръjъ*.

5.6. DEKLINACE NUMERALIÍ

5.6.1. Číslovky *jedinъ/jedъnъ, jedina/jedъna, jedino/jedъno*, dále *dъva, dъvě, dъvě* se skloňují podle zájmenné deklinace, tj. *jedinogo (jedъnogo), jedinomu (jedъnomu)* atd., 1.4. *dъva* (m.), *dъvě* (f. n.), 2.6. *dъvoju*, 3.7. *dъvěta* (vše podle zájmena *tъ*).

5.6.2. Číslovka *trъje, tri* má deklinaci *i*-kmenovou (*trъje* < **treies* jako *gostъje* < **gosteies, tri* jako *kosti*); srov. 1. *trъje* (m.), *tri* (f. n.), 2. *trъjъ*, 3. *trъmъ*, 4. *tri*, 6. *trъchъ*, 7. *trъmi*. Tvary byly vysvětleny u *i*-kmenové deklinace (např. lok. *trъchъ* vznikl z *tri-su* atd.).

5.6.3. Číslovka *četyre, čtyri* má v nom. pl. m. tvar konsonantický, srov. *četyre*, stejně tak i v gen. pl. *četyrъ*; ostatní tvary jsou *i*-kmenové: 1. *četyre* (m.), *četyri* (f. n.), 2. *četyrъ*, 3. *četyrъmъ*, 4. *četyri*, 6. *četyrъchъ*, 7. *četyrъmi*.

5.6.4. Číslovky *pětъ, šestъ, sedmъ, osmъ, devětъ, desetъ* se skloňují podle vzoru *kostъ* a pojí se s gen. subst., srov. *o pęti chlěbъ* „o pěti chlebech“ (Kurz 1969). Číslovka *desětъ* má některé tvary konsonantické, srov. *jedinъ (jedъnъ) na desęte* „jededenáct“ (starý lokál na *-e* jako *vъ dъne* „ve dne“) a *desętъ* (gen. plur.), čes. *-desát* (např. *osmdesát*), někdy i *desęte* „desítky“ (nom. plur.).

5.6.5. Číslovka *ssto* se skloňuje podle *o*-kmenových substantiv, číslovka *tysqšti* (< *ty-sqt-ji*)/*tysqšti* < *ty-sqt-ji*; jinde *ty-sqt-ja*, srov. ruské *tysjača* atp.) podle *ja*-kmenů (stsl. *rabyñi*).

5.6.6. Číslovky řadové *p^hva^hjb*, *vstora^hjb* (*drug^hjb*), *treth^hjb*, *četu^hta^hjb*, *pe^hta^hjb* atd. se skloňují podle příslušných adjektiv, srov. *vstora^hjb*, *vstora^hja*, *vstoro^hje*.

5.6.7. Poznámka. Vedle číslovky *dva*, *dvě*, *dvě* se na části slovanského území vyskytuje číselné substantivum *četa* „pár“ (sloven. *četno*, *cetno* „sudé“, *cet* „sudé číslo“, rus. *čet* „sudé číslo“, *četa* „pár“, *četnyj* „sudý“). Toto slovo *četa* „pár“ jsme spojili v článku *Osnovnoj slovarnyj fond i rodstvo jazykových semej* (SPFFBU, A 3, 1955) s maď. *két*, *kettő* (a fin. *kaksi* < *kakti*). Je tu společný základ souhlásek *K-T* (v slovanštině *k* > *č*, tedy *četa*). Mohlo by se předpokládat, že slovo *četa* „pár“ je přejato z ugrofinských (uralských) jazyků, ale není tomu tak; *K-T* se totiž opakuje v slovan. *četyre*, lit. *keturi*, lat. *quattuor*, sti. *čatvarah* aj. a dále v slově pro „osm“, srov. lat. *octō*, řec. *oktō*, gót. *ahtáu*, sti. *aštau* aj. Srovnání ukazuje, že *K-T* se reflektuje v ide. jazycích jako *k^wet* (s labializovaným *k^w*, možná podle druhého číselného výrazu *H^we* „dva“, který se však nevyskytuje samostatně, nýbrž jen jako součást číslovek a duálových forem). Základ *k^wet* je tedy, jak jsme uvedli, nejen v slově *četa* „pár“, nýbrž i v *četyre* (to jsou dva páry, tedy 2 × 2) a *oktō* (tj. 2 × 4). To, že *oktō* jsou dvě čtveřice, bylo známo už dříve (H. Hirt), ale že *četyre* (*keturi*, *quattuor* atd.) jsou dva páry a že *četa* „pár“ má paralely uralské, jsme naznačili v našem zmíněném článku (srov. V. Machek, 1957). A. Erhart rekonstruuje ide. podobu pro „čtyři“ *k^wet-H^we-r* (*H^we* je druhý základ pro „dva“, *-r* je sufix, tedy dohromady „dva páry“); z uvedené rekonstruované podoby pak vznikly tvary *k^wetwor-/k^wowor-/k^wetur-* (či *k^wetw^r* atp.), které se dále reflektují v příslušných tvarech ide. jazyků. Ide. číslovka *oktō(u)* „osm“ pak vznikla podle Erhartovy rekonstrukce z *H^we-k^wete-H^we*; z toho pak vznikl (postupem *H^we-k^wete-H^we* > *H^wok^ete-H^we* > *H^wokⁱe-H^w*) tvar *oktō(u)* (řec. *oktō*, sti. *aštau* atd.). Byla tedy před naší desítkovou soustavou soustava dvojkově-čtyřková. Po čísle 8 (2 × 4) totiž následuje sti. *nava*, lat. *novem* (souvisící s *novus*), počítá se tedy „znova“. U nás by mělo být *nevět*, ale je *devět* „devět“ podle *desět* „deset“. Tato původní dvojkově-čtyřková soustava byla v průběhu indoevropského období nahrazena soustavou desítkovou. Ide. podoba číslovky 10 se rekonstruuje v podobě *dek^m(t)*, srov. lat. *decem*, řec. *deka*, sti. *daša*, lit. *dešimt*, psl. *desęt*. Základ je tu stejný jako u číslovky 100, tj. *k^mt/k^{om}t*. Předpona *de-* tu má význam singulativní, tj. „jedna suma“, „jeden souhrn (prstů)“, „jedna desítka“. Číslovka 100 zní sti. *šatam* (< *k^mtom*), avest. *šatam*, lat. *centum*, toch. A *kānt*, gót. *hund*, lit. *šimtas*, psl. *ssto*. U nás bychom čekali místo *ssto* spíše *sęto* (ze **š^mto*, srov. lit. *šimtas*), příp. *sęto* (< **š^mto*). Tyto tvary však reálně existují v názvu pro „tisíc“, srov. *ty-sqt-ja* (rekonstrukce není přesná, měla by znít *ty-sb^hnt-ja*, ale jde tu o jednoduchost výkladu) a paralelní tvar *ty-sqt-ja*, srov. rus. *tysjača*, sch. *tisuća*, stsl. *tysqšti* (s *-i* místo *-ja*, jak to často u *jā*-kmenů bývá); české *tisíc* je z *ty-sqt-jb/ty-sqt-jb*; zkřížením obou podob vzniklo stč. *tiš^húc* a z něho *tisíc* (navíc s měkkým *ti*, vzniklým

asimilací první slabiky k měkkým slabikám následujícím). Slovanské tvary *ty-seť-ja/ty-sot-ja* jsou < **tū-k̑mt-jā* (*tū-* < *tuw-*, srov. sti. *tuvi* „velmi silný“, tedy „velká stovka“). Slovanské *ssto* vzniklo asi ze **s^umto*, z něhož se při rychlém počítání vyvinulo *ssto* (místo *soto*). Samo indoevropské *k̑mtom* vzniklo pravděpodobně haplologií (zkrácením delšího výrazu) z *k̑(o)m k̑mt-om* „desítka desítek“.

5.6.7.1. Podle Erharta *de*, které je v *de-k̑mt* „jedna desítka“, tkví i v číslovce 2, tedy *de-H^we* „jedna dvojka“ > *d(u)wo* (1 × 2); časem k tomu přidáno další *H^w* jako u zájmen a substantiv, neboť jde o duál (srov. sti. *dvau*, řec. *duō*, slov. *dva* < *duwō(u)*; srov. i sti. *tau* < *toH^w* „tito dva“ nebo *vrkau* < *-oH^w*, duál od „vlk“).

5.6.7.2. Pozornosti si zaslouží i číslovka „jeden“. Ta zní v ide. jazycích takto: sti. *eka* (< *oi-ko*), lat. *ūnus* (< *oi-nos*), gót. *áins*, řec. *kyper. oiwos* „samojediny“, lit. *vienas*, slovan. (*j)ed-ъnъ/(j)ed-inъ*. V slovanštině pouhé *inъ* (< *jъnъ*) nabylo významu „jiný“. A. Erhart se domnívá, že *oi* v *oi-nos*, *oi-kos*, *oi-wos* je z *H^wAI* (*H^woi*, *H^wai*) „dvě“ a že *oi-nos* (*oi-kos*, *oi-wos*) znamená „onen z obou“, „tento z obou“. V slovanském (*j)ed-ъnъ* je *ъnъ* < *inos* (nulový stupeň k *oinos*); *inъ* pak vzniklo z *jъnъ* (s protetickým *j*). K tomuto *-ъnъ* je pak přidáno poměrně záhadně *ed* pro zesílení (*j)ъnъ*, které mělo význam „jeden“ (srov. *inočedъ* „jediný syn rodičů“, *inorogъ* „jednorožec“, „nosorožec“); *jedъnъ* by pak znamenalo „hle jeden“ nebo „nějaký jeden“. V. Machek vidí v *ed* částici *ede*, snad příbuznou s lat. *-dam* (srov. *quidam*, *idem*) s významem „neurčitý jeden“, „nějaký jeden“, což by bylo celkem v souladu s předcházejícím výkladem. F. Kopečný (1980, str. 276) připomíná v poznámce ostácké (chantijské) *it* „jeden“ (charakterizované podle V. Poláka dentálou jako v slovanštině), v němž bychom – ovšem s velkou opatrností – mohli snad vidět obdobu našeho *ed* (rec. Lamprecht). Je to však zatím jen domněnka. Bylo by také možné vidět v slovanském *ed* obdobu k *de* (v číslovkách *de-k̑mt* (1 × 10), *de-H^we* (1 × 2) > *d(u)wo*), což nevylučuje obě domněnky spojit. Ale je to vše velmi nejisté.

5.6.7.3. Číslovky pro lichá čísla (tj. 3, 5, 7) jsou v ide. jazyce etymologicky neprůhledné. Číslovka 7 (lat. *septem*, sti. *sapta*, gót. *sibun*, řec. *hepta*) je snad přejata z jazyků okolo Středozemního moře, kde jsou obdobné útvary. Patrně se to týká i číslovky *šestъ*, i když A. Erhart (1970) podal možný výklad z *ks-H^we*-(*ks*), tj. 3 × 2 (*ks* < *kes* „řezati, sekati“; byly by to dva „řezy“ ze dvou neúplných párů; podobně *trei* > *tri* se někdy odvozuje od základu *terH* „překračovat“, srov. sti. *tarati*, lat. *intrāre*, *trāns*, byl by to přechod do druhého páru; srov. A. Erhart 1970, pozn. str. 99). Málo průhledné je i *pětъ* (sti. *panča*, řec. *pente*, lat. *quinque*, vše z ide. *penk^we*; podle Hirta tu je partikule *k^we* spojena s neznámým slovem pro 1; bylo by to tedy (čtyři nevyjádřeno) „a jeden“; E. Polomé spojuje 5 s chet. slovem *panku* „gesamt, vereint“, což by vše potvrzovalo, že po čtyřce následovala další jednotka, srov. A. Erhart, 1970, s. 102 poznámky).

5.6.7.4. Poznámka. Tvary slovanských číslovek od 5 do 9 jsou odvozeny od řadových číslovek, tj. *pětъ* je podle *pětъ* „pátý“ (lit. *penktas*), *šestъ* podle *šestъ* „šestý“ (lit. *šestas*, ale *šeši* „šest“), *sedmъ* podle *sedmъ* (to vzniklo z ide. *sept^omo-*, sti. *saptama*, lat. *septimus* atd. asi takto: *sept^omo-* > *septmo-* asimilací > *sebdmo-* >

sedmo + *s* a z toho dále *sedm̃*; jinak by z ide. *septm̃* vzniklo slovanské **setb̃*, což není), *osm̃* je podle *osm̃* „osmý“ (sti. *aštama*, starší lit. *ašmas*; z ide. *ok̃tō(u)*) by totiž muselo být slovanské **osta*, které neexistuje), *devět̃* je podle *devět̃* „devátý“ (lit. *devintas*; *d* podle *desět̃*, lit. *dešimtas*). Možná že i v *desět̃* se projevil vliv řadové číslovky *desět̃*, protože v ostatních jazycích *t* zpravidla chybí, srov. lat. *decem*, st. *daša*, gót. *taihun* (ale lit. *dešimt*), i když rekonstruovaný tvar byl *dek̃m(t)*.

5.6.7.5. Ostatní číslovky řadové jsou tvořeny takto:

prasl.	lit.	lat.	sti.	gót.
1. <i>p̃řṽb̃</i>	<i>pirmas</i>	<i>primus</i>	<i>prathama-/pūrva-</i>	<i>fruma</i>
2. <i>ṽtor̃b̃ (drug̃b̃)</i>	<i>antras</i>	<i>alter (secundus)</i>	<i>dviñya-</i>	<i>anþar</i>
3. <i>treťb̃j̃b̃</i>	<i>trečias</i>	<i>tertius</i>	<i>trīya-</i>	<i>thridja</i>
4. <i>čēt̃ṽř̃t̃b̃</i>	<i>ketvirtas</i>	<i>quartus</i>	<i>čaturtha-</i>	sthn. <i>fiordo</i>

Číslovka „první“ je tvořena ve všech jazycích od kořene *perH-* (rozšířeného o další elementy) s významem „přední“. Zajímavé je slovanské *p̃řṽb̃* a lit. *pirmas* (i když i sti. je *pūrva-*). Číslovka „druhý“, lit. *antras*, lat. *alter* je tvořena většinou od „jiný“ (**antero-*, **altero-*) nebo „následující“ (lat. *secundus*). V slovanštině by měl být proti lit. *antras* tvar *qtor̃b̃* nebo *qter̃b̃*, je však *ṽtor̃b̃/ṽter̃b̃* (< *ṽb̃Ntor-/ṽb̃Nter-*) jako *s̃to* (< *s̃b̃Nto* < **s̃mto*) při rychlém počítání (neoslabené *qter̃b̃* je snad v českém *úterý* „druhý den“). Vedle *ṽtor̃b̃/ṽter̃b̃* se však užívalo i *drug̃b̃*, *drug̃j̃b̃*, což je od původu „druh“, „společník“ (lit. *draugas*). Slovanské *treťb̃j̃b̃* a lit. *trečias* se liší od jiných ide. jazyků svým *tret*, kdežto jinde je **tr̃-tijos* nebo **tri-tijos*. Slovanské *čēt̃ṽř̃t̃b̃* odpovídá přesně lit. *ketvirtas*; jde tu o tvoření od základní číslovky pomocí sufixu *-to* (naše slovo je z ide. *k̃etw̃ř̃to-*).

5.7. NESKLONNÁ SLOVA (INDEKLINABILIA)

5.7.1. Adverbia na *-ě*, tj. *dobř̃e*, *gor̃b̃c̃ě* atd., jsou asi ustrnulé lokály (*ě* < *ai* < *oi*), srov. i lit. *gerai* „dobře“. Adverbia na *-o* jsou od původu nom.-akuz. adjektiv, např. *malo*, *skoro*, adverbia na *-e* jsou komparativy, srov. *vyše*, *niže*, *dobř̃eje*.

Adverbium *ṽñb̃* je asi ustrnulý akuzativ substantiva, adv. *ṽñb̃* pak lokál téhož substantiva. Adverbium *dñb̃ñs̃b̃* je „den tento“. A tak bychom mohli pokračovat ve výčtu různých ustrnulých spojení. Všechna jsou zakončena na vokál (podle zákona otevřených slabik).

Na vokál jsou zakončena i adverbia zájmenná, např. *k̃de*, *s̃de*, *kamo*, *tamo*, *tođu*, *sođu*, dále *kako*, *tako*, *jako*, *toliko*, *jeliko*.

Stejně tak je tomu i u psl. spojek a částic: *a*, *i*, *bo*, *li*, *či*, *že*, *če*, *le*, *ne*, *za*, jejichž skládáním vznikaly další spojky a částice.

Rovněž předložky byly zakončeny vokálem, a to jak ty nejstarší, srov. *do, na, po, u, za* atd., tak i mladší, srov. *nadъ, podъ*. Na konsonant byly zakončeny jen předložky (a předpony) *jbz, vьn/vь, sьn/sь, bez, vьz* (předložka i předpona), *raz-/roz-* (předpona), a to proto, že tvořily s následujícím slovem jednu jednotku, srov. *vьn-jemь > vь-njemь (vьněmь)*, *jbz-roda > jь-zroda > stsl. izdroda* „z rodu“, *stsl. raz-rěšiti > ra-zrěšiti > ra-zdrěšiti* „rozvázati“.

5.7.2. Tím jsme uzavřeli výklady spojené se zakončením slov po dovršení všech praslovanských změn v důsledku zákona otevřených slabik (zákona o stoupající sonoritě slabiky). Tento zákon byl dovršen, jak jsme viděli, po r. 800, tj. po metatezi likvid, tzn. v první polovině IX. století.

